

Türkiye'nin Önünde Yatırım ve Ticaret Fırsatı Olarak Angola

Dr. Faruk CÖMERT
Angola Ticaret Müşaviri
comertfaruk@yahoo.com

Özet: Afrika'da bulunan İngiliz ve Fransız eski sömürgelerinin aksine Türkiye'nin, Angola gibi Portekiz eski sömürgesi olan ülkelerle ilişkilerinin oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Çalışmamızda, Afrika'da Portekizce konuşan ülkelerin en güçlüsü olan Angola'nın ekonomik ve ticari durumu incelenmiş, ilişkilerinin güçlü olduğu ülkeler araştırılmış, ilişkilerin boyutları ve politikaları değerlendirilmiştir. Angola'da faaliyet gösteren hemen hemen tüm ülkelerin bu ülkede varlık gösterebilmek için krediyi araç olarak kullandıkları ve özellikle sermaye yoğun petrol ve elmas sektörüne yatırım yaptıkları tespit edilmiştir. Portekiz, Brezilya ve Çin'in Angola ile ilişkilerinin üst seviyede olduğu, altyapı ve konut inşasında oldukça güçlü oldukları görülmüştür. Nüfusunun büyük çoğunluğu altyapıdan ve temel ihtiyaçlardan yoksun olarak yaşayan Angola'nın; sağlanan siyasi ve ekonomik istikrar, olağanüstü doğal zenginlikleri ve önemli petrol geliriyle önümüzdeki yıllarda istikrarlı bir şekilde büyüyeceği, ülkemiz için başta altyapı (yol, su, elektrik, kanalizasyon, telekomünikasyon, raylı taşıt), konut inşası ve ihracatta büyük potansiyele sahip olduğu önemli yatırım ve ticari fırsatlar barındırdığı sonucuna varılmıştır.

JEL Sınıflaması : F23, H54, I31, N7, O11

Anahtar Kelimeler : Angola, Angola Ekonomisi, Angola Ticareti, Angola'da Yatırım İmkanları,

Turkey's Investment and Trade Opportunities with Angola

Abstract: Unlike the former colonies of Britain and French, Turkey relationship with the former Portugal colonies such as Angola seems to be quite weak. In our study, being the most powerful of the Portuguese-speaking countries in Africa, Angola's economical and commercial situation is scrutinized, the countries that have strong relations with Angola are explored, also the dimensions and policies of these relationships are evaluated. It is ascertained that almost every foreign countries operating in Angola use loan to maintain their commercial and economic activities in this country and it is found out that they specifically make investments particularly to capital intensive sectors as oil and diamond. It is also discovered that Portugal, Brazil and China have the

most intense relations with Angola, where these countries are also quite strong in the construction of infrastructure and housing. The vast majority of its population living with lacks of infrastructure and basic needs Angola; in case provided with political and economic stability, supernatural wealth and significant oil revenues will grow steadily in the coming years, that will create opportunities for our country especially in case of infrastructure (roads, water, electricity, canalization, telecommunication, rail transport), construction of housing and export. In addition, there could be significant opportunities for investments and commercial.

JEL Classification: F23, H54, I31, N7, O11

Keywords : Angola, Economy of Angola, Angola Trade, Investment Opportunities in Angola.

Giriş

Angola Cumhuriyeti 1.246.700 km² yüzölçümü ile Sahraaltı Afrika'nın üçüncü büyük ülkesidir. Güney-Batı Afrika'da stratejik bir konumda yer alan Angola, kuzeyinde Kongo ve Demokratik Kongo, doğusunda Zambia, güneyinde Namibya ve batısında Atlas okyanusu ile çevrilidir. 1.650 km sahile sahiptir. Ülkenin nüfusu yaklaşık 24,3 milyon ve nüfus artış hızı %3,3 civarındadır. Resmi dil Portekizcedir. Okuryazarlık oranı ise yaklaşık %42'dir. İktidardaki MPLA partisinin Genel Başkanı José Eduardo dos Santos, 1979 yılından beri 35 yıl aralıksız olarak Devlet Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

500 yıl Portekiz kolonisi olarak kalan Angola, 14 yıl sömürgecilğe karşı savaştan (FAO, 2014: 5) sonra 11 Kasım 1975 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlığına kavuştuktan sonra Angola, Sovyetler birliği yörüngesine girmiş ve 1990 yılına kadar Marksizim ve Leninizm resmi politikası olmuştur (RIIA, 2005: 1). 1975-1979 yılları arasında SSCB ve Küba'nın müttefiki olan Angola, daha sonra batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş ve Portekizce konuşan ülkelerle bağlarını güçlendirmiştir. Angola yaklaşık 20 uluslararası ve bölgesel organizasyonun üyesidir (Jover, Pintos ve Marchand, 2012: 12).

Bağımsızlık ilanından sonra, Portekiz'e karşı bağımsızlık mücadelesi veren ve farklı ülkelerden desteklenen (SSCB, Küba, ABD, Güney Afrika) ve farklı siyasi görüşlere sahip gruplar (MPLA,UNITA ve FNLA) arasında iktidar mücadelesi nedeniyle 1975 yılında başlayan ve 27 yıl süren iç savaş 2002 yılında sona ermiştir. Angola'da 27 yıllık iç savaş döneminde milyonlarca kişi göç etmek zorunda kalmış, bir milyonu aşkın kişi hayatını kaybetmiş, yolların, köprülerin, fabrikaların, hastanelerin ve okulların büyük çoğunluğu yıkılmış,

tahrip olmuştur. Angola nüfusunun yarıdan çoğunun elektriğe ve içilebilir suya erişimi mümkün değildir.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre Gini katsayısı % 58,6 olan ve nüfusunun 2/3'si günlük 2 \$'ın altında gelire yaşayan (Stiftung, 2014: 18) Angola, gelir dağılımında dünyanın en bozuk ülkelerinden biri olup ciddi sağlık problemleri ile de karşı karşıyadır. Özellikle beş yaş altı çocukların büyük miktarda ölümüne neden olan sıtma hastalığı yaygın olarak görülmektedir. Dünyada ishal vakasının en çok görüldüğü ülkelerin başında da Angola gelmektedir.

Diğer taraftan, Nijerya'dan sonra Afrika'nın en çok petrol ülkesi olan Angola, Afrika'nın ikinci büyük doğalgaz rezervlerine sahiptir. Aynı zamanda dünyanın önemli elmas üreticilerinden biridir. İhracatının yaklaşık %95'i ham petrole dayanmakta ve önemli miktarda ticaret fazlası vermektedir.

Angola petrol, gaz ve elmas zenginliğinin yanısıra büyük miktarda hidroelektrik potansiyele, geniş tarım arazilerine, bol yağışa ve zengin deniz mahsulleri potansiyeline sahiptir (KPMG,2012: 8). İç savaştan sonra sağlanan istikrar ve artan petrol gelirleriyle altyapı yatırımlarına büyük önem veren Angola'nın, önümüzdeki yıllarda istikrarlı bir şekilde büyümeye devam edeceği beklenmektedir.

Ülkeleri demokrasi, piyasa ekonomisi ve siyasi yönetimi kalitesine göre analiz edip değerlendiren Bertelsmann Stiftung Dönüşümü Endeksi (BTI)'ne göre 129 gelişmekte olan ve geçiş ülkeleri arasında 97. sırada yer alan (Stiftung, 2014: 1) Angola, hem piyasa ekonomisine hem de demokratik siyasi sisteme geçiş sağlamaya çalışan ve her iki sahada da hâlâ karşı karşıya kaldığı önemli sorunları bulunan bir ülkedir (UNCTAD, 2013: 2).

1. Angola Ekonomisi

Angola ekonomisinin temelinde petrol bulunmaktadır. Nijerya'dan sonra Afrika'nın en çok petrol üreten (1,9 milyon varil/gün) ülkesidir (AEO, 2012: 2). Botswana, Rusya ve Güney Afrika'dan sonra dördüncü elmas üreticisi (DBA, 2012: 15) olan Angola, 2009 yılı itibarıyla dünya elmas üretiminin yaklaşık %11'ine ve toplam gelirinin de yaklaşık %13'üne sahiptir (Jover ve diğerleri, 2012:48). Petrol ve elmas zenginliğinin yanısıra Angola, demir, bakır, altın, manganez, kalay, uranyum, wolfram, çinko, fosfat, granit, mermer, asfalt, alçıtaşı, talk, mika, feldspat, florit, sülfür, kuvars ve kaolin olmak üzere dünyadaki önemli 45 madenden 35'ine (DMA, 2012: 17) ve Afrika'da ikinci büyük doğal gaz rezervlerine sahiptir.

Zengin doğal kaynaklara sahip olan Angola, halihazırda %5,7'si işlenebilen 575.900 km² ekilebilir araziye sahiptir. Bereketli topraklar, büyük biyoçeşitlilik, yurtiçi ve kıyılarda bol su kaynakları, mevcut biyolojik ve doğal kaynaklar ve tarımla uğraşan dinamik kırsal nüfus ile birlikte hayvancılık ve balıkçılık, ekonomik ve sosyal kalkınma için önemli faktörlerdir. Tarım, hayvancılık ve ormancılık GSYH'nın %12'sini, toplam istihdamın ise %42'sini sağlamaktadır. Tarım işçilerinin %70'inin kadınlardan olduğu tahmin edilmektedir (FAO, 2014: 12). Ayrıca, büyük nehirleriyle ciddi hidroelektrik potansiyeline sahiptir.

1.650 km sahile sahip olan Angola, 330.000 km² deniz alanıyla Afrika'nın en zengin deniz ürünleri stoğuna sahiptir. Kuzeyden gelen sıcak su ve güneyden gelen soğuk su akımlarının meydana getirdiği ekosistemle oluşan verimli bu saha, zengin deniz ürünleri yatağı olmaktadır. Aynı zamanda tüm ülkeye yayılmış 10.000 km'den fazla uzunluğa sahip büyük nehirleri (küçük nehirler hariç) su ürünlerinin kaynağıdır. 1972 yılına kadar balık unu üretiminde dünya birincisi olan Angola, günümüzde 2013 yılı itibarıyla 400.000 ton balık ve kabuklu üretebilmektedir (FİP Brochura, 2014: 4).

1975 yılında bağımsızlığına kavuşmadan önce güçlü tarım ve imalata dayalı çeşitlendirilmiş bir ekonomiye sahip olan Angola (Muzima ve Mazivila, 2014: 11), 27 yıllık iç savaştan sonra kazanılan istikrarla, tarıma dayalı ekonomiden Sahraaltı Afrika'nın büyük miktarda petrol ve maden üreticilerinden birine dönüşmüştür (Nonyane, 2013: 1). İç savaştan önce başta muz, kahve, sisal, pamuk ve mısır olmak üzere önemli oranda tarımsal ürün üretimi ve ihracatı gerçekleştiren Angola'da yaşanan iç savaş nedeniyle altyapısı yok olmuş, nüfusu büyük oranda yer değiştirmiş ve tarımsal alanlara mayınlar döşenmiştir. Bu nedenle, tarımsal üretim çok az miktarda ve verimsiz bir şekilde gerçekleştirilmekte ve ülke gıda ihtiyacının yarısından fazlası ithalata karşılanmaktadır.

1976 yılında kurulan Angola'nın milli petrol şirketi Sonangol EP, petrol ve doğalgaz arama ve üretimi konusunda tek imtiyazlı şirkettir. Sonangol petrol üretim sahalarında (her blokta) en az %20 hisseye sahiptir. Aralarında BP (İngiltere), Chevron (ABD), Petrobas (Brezilya), Exxon Mobil (ABD), Total (Fransa), Pluspetrol (Arjantin), GALP (Portekiz), Sinopec (Çin), ENI (İtalya), Maersk (Danimarka) ve Statoil (Norveç) bulunduğu petrol şirketleriyle ortaklık yapmaktadır. Sonangol aynı zamanda, bankacılık, hava taşımacılığı, telekomünikasyon, ikram (catering), sigorta ve deniz aşırı finansmanı gibi petrol dışı sektörlerde de faaliyet göstermektedir (Williams, 2014: 13).

1981 yılında kurulan kamu şirketi Endiama EP (Empresa Nacional de Diamants de Angola), hükümet politikaları doğrultusunda elmas sektörünü

düzenlemekten (imtiyaz ve lisans verme) sorumludur. Aynı zamanda işletmeci olarak faaliyette bulunmaktadır. Başta Alrosa (Rusya), Odebrech (Brezilya), Daumanty (İsrail) ve De Beers (Belçika) olmak üzere çok sayıda uluslararası firmayla işbirliği yapmaktadır. Endiama, madenciliğin yanısıra pazarlama, taşımacılık ve lojistik, sağlık ve güvenlik alanlarında da faaliyet göstermektedir (Endiama, 2014).

Angola, Afrika'nın ikinci en yüksek Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) çeken ülkesidir (Sandrey, 2009: 10). Ülkenin önemli yapısal ve altyapı eksikliklerine rağmen, iç savaştan sonra DHS stoğu, 2001 yılında 10,1 milyar dolardan 2009 yılında 15,1 milyar dolara çıkmıştır. DHS ağırlıklı olarak petrol sektöründe yoğunlaşmaktadır. Ekonomik gelişme, özellikle petrol sektörüne yapılan DHS ile desteklenmektedir (Ecobank, 2013: 6). Her ne kadar DHS, altyapının yeniden hızlı bir şekilde inşasında, ekonomik gelişmede ve piyasanın oluşmasında önemli katkıları olsa da, Angola'da sürdürülebilir bir sosyo ekonomik kalkınmanın sağlanmasında etkili olamamıştır (Murgui, 2014: 9).

Sağlanan istikrar ve artan petrol üretimi ve uluslararası piyasalardaki petrol fiyatının yükselişi hızlı kalkınmanın temeli olmuştur. Azalan enflasyonla birlikte büyük miktardaki petrol gelirleri ve başta Çin'den olmak üzere kullanılan uluslararası krediler yeniden yapılanmayı hızlandırmakta ve petrol dışı özel sektörü (inşaat, imalat, tarım ve mali hizmetler) geliştirmektedir.

İç savaş sonrası Angola, 2002-2008 yıllarında ortalama yıllık %14,9 büyüyerek tarihinin en büyük gelişmesini sağlamış ve "altın dönem"ini yaşamıştır. Bu dönemde kişi başına milli gelir 635 dolardan 4.671 dolara yükselmiştir (Rocha, 2011: 1,2,4). 2008 yılında başlayan global kriz esnasında düşen petrol ve elmas fiyatları GSYH gelişmesini yavaşlatmış 2009 yılında %2,4'e 2010 yılında %3,4'e düşmüştür. 2008-2009 yıllarında devlet gelirlerinde yaşanan düşüş yabancı inşaat firmalarına 9 milyar dolarlık borçlanmaya sebep olmuş ve inşaat projelerinin pek çoğu durmuştur (KPGM, 2014: 5). 2008'deki söz konusu ekonomik krizden sanayisi olan ülkelerin etkilenmediği buna karşın hizmet sektörüne dayalı ülkeler ise maalesef krizden çıkabilmek için hâlâ mücadele ettikleri görülmektedir (Hisarcıklıoğlu, 2014: 24).

2009 yılında sabit kur rejimini terk eden Angola, IMF ile Stand-By anlaşması imzalayarak uluslararası fonlardan 1,4 milyar dolar yeniden yapılandırma kredisi almıştır. 2000 yılında %325 olan enflasyon 2011 yılında %14 e düşmüştür. 2011 yılında yükselen petrol fiyatlarıyla ekonomik gelişme tekrar yükselişe geçmiştir (KPMG, 2012: 3). 2002-2011 yılları arasında ortalama %11,6'lık gelişmeyle dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden birisi olmuştur.

Afrika'nın beşinci, Sahraltı'nın üçüncü büyük ve hızla gelişen bir ekonomiye sahip olan Angola'nın GSYH'sı, 2000 yılında 9,1 milyar dolardan 2013 yılında 134,3 milyar ABD dolara çıkmıştır. 2014 yılında ise 150,3 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

2012 yılında %6,8 büyüyen Angola ekonomisi, petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle 2013 yılında yavaşlayarak %3,6 büyümüştür. 2013 yılında petrol fiyatları (107,3 \$) 2012'ye göre (110,9 \$) düşüktür. Başta enerji ve tarım sektörü olmak üzere balıkçılık, imalat ve inşaat sektöründeki gelişmelerle petrol dışı sektör, GSYH artışını sürüklemiştir.

Tablo 1: Ekonomik Göstergeler

Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (tahmin)
GSYH (milyon \$, cari fiyat)	75.492	82.471	104.116	114.147	134.343	150.261
Nüfus (milyon) ***	18,9	19,5	20,2	20,8	21,5	22,1
Kişi Başına GSYH(\$)	3.390	4.220	5.160	5.480	6.260	6.750
Kişi Başına GSYH, \$/PPP	6.820	6.910	7.090	7.470	7.620	7.880
GSYH Reel Büyümesi (%)	2,4	3,4	3,9	6,8	3,6	4,7
İşgücü (milyon)	7,9	8,2	8,5	8,7	9,0	9,3
İşsizlik Oranı (%)*	23,4	23,1	22,0	21,4	21,6	25,7
Kwanza/Dolar Paritesi (yıl sonu)	89,40	92,64	95,27	95,83	97,56	97,78
Cari işlemler Dengesi (milyon \$)	-7.572	7.506	13.085	13.851	6.989	6.651
Cari işlemler Dengesi / (GSYH %)	-10,0	9,1	12,6	12,1	5,2	4,3
Enflasyon Oranı (%, TÜFE)**	13,9	15,3	11,4	9,0	7,7	6,7
DYS-Kümülatif (milyon\$)	15.086	11.859	8.835	1.937	5.137	8.561
Toplam Dış Borç (milyon \$)	17.014	19.004	21.122	22.171	22.383	22.900

Kaynak: EIU Country Report June 2014- Country Forecast June 2014

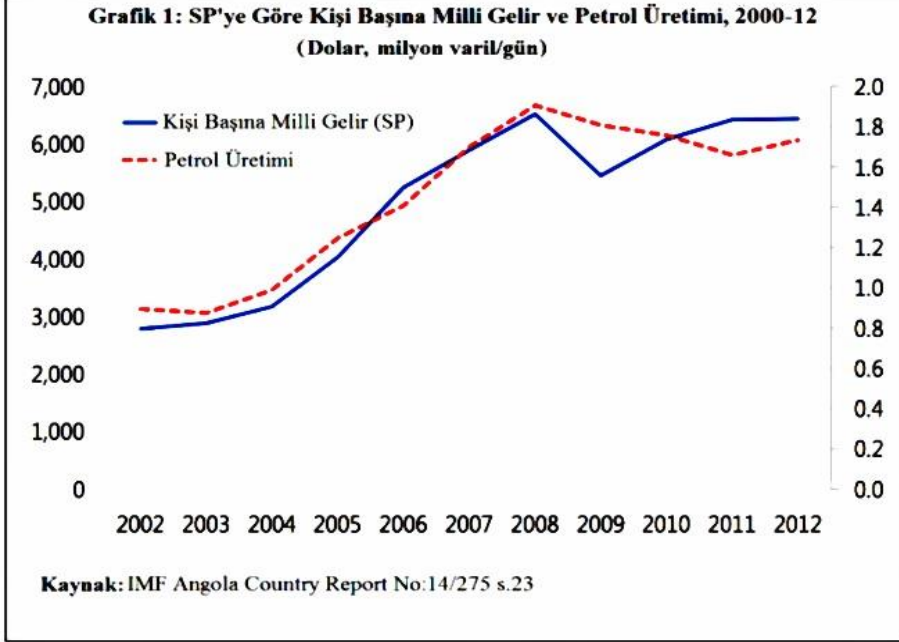
* UCAN, Angola Economic Report, 2012,s.207, UCAN, Relatorio Economico de Angola, 2013,s.209

** BNA, Banco Nacional de Angola

***2014 Nüfus sayımına göre Angola'nın nüfusu 24,3 milyondur.

Ülkenin kalkınması ve gelişmesi tamamen petrole bağımlı bulunmaktadır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ülke ticaretini ve GSYH'yi doğrudan etkilemektedir. Grafik1'den görüleceği üzere 2002-2012 yılları arasında Angola'nın satın alma paritesine göre kişi başına düşen milli gelirinin iki kattan

fazla artarak 2.800 dolardan 6.500 dolara çıkmıştır. Bu yükselişin günlük 0,89 milyon varilden, 1,73 milyon varile çıkan petrol üretimiyle yakından ilişkili olduğu (Verdu, 2014: 23) görülmektedir.

Angola Milli Kalkınma Planına (PND) göre, 2013-2017 yılları arasında yıllık ortalama petrol dışı GSYH artışının %9,5, petrol sektöründeki artışın %1,7 ve GSYH artışının %7,1 olacağı tahmin edilirken (PND, 2012:32,63), BMI (Business Monitor International) 2015-2019 tarihleri arasında yıllık GSYH artışının ortalama %5,4 olacağını öngörmektedir. EIU(Economic Intelligent Unit) ise 2014-2018 yılları arasında GSYH artışının %6 civarında olacağını tahmin etmektedir (EIU June 2014: 1).

İşsizlik, Angola için önemli bir sorun olmaya devam etmesine rağmen 1990'lı yılların sonuna kadar devam eden yüksek seviyedeki işsizlik oranına (2000 yılında işgücünün %42 si işsiz) göre azalma göstermiştir (UNCTAD, 2013: 8). 1980'lerin sonlarında yapılan reformlar kayıt içi ve kayıt dışı özel sektörde istihdamı artırmıştır. Ancak, iç savaş, ekonomik istikrarsızlık, zayıf altyapı ve eğitim, sözleşme güvenliğindeki eksiklik, rüşvet ve sömürge dönemi ile Marksist-Leninist dönemden kalan ağır bürokrasi ile doğal kaynaklara dayanmayan (petrol ve elmas dışı) ekonomi yok edilmiştir (RIIA, 2005: 11).

Angola'daki makroekonomik istikrara ve artan rekabete rağmen yeterli istihdam yaratılamamıştır. %26'lık resmi işsizlik oranı ile, istihdamın büyük çoğunluğu çok az sosyal güvenlikle kayıt dışı ekonomide ya da tarımda bulunmaktadır. Güvenilir veri olmamasına rağmen kayıt dışı ekonomi oldukça büyük ve pazarda ticaret gibi bazı sektörlerde hakim durumdadır. Hükümet kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almak için gayret göstermektedir (Stiftung, 2014: 20).

Kırsal kesimde işsizlik oranı %58,3'e ulaşması ülkedeki bölgesel dengesizliğin açık bir göstergesidir (Stiftung, 2014:25). Milli gelire katkısı % 10'dan az olmasına rağmen nüfusun %85'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir (KPMG 2013 Quarter 1:3). Hayati öneme sahip petrol sektörünün milli gelire katkısı yaklaşık %47 (Tablo 2) olmasına rağmen istihdama katkısı sadece %1 civarındadır (Muzima, 2014:3).

Hükümetin petrol dışı sanayiye geliştirme politikaları doğrultusunda yapılan inşaat, sosyal konut, şehirlerarası yollar ve diğer altyapı yatırımları sonuç vererek 2008 yılında %57,9 olan GSYH'deki petrol sektörü payı, 2011 yılında %47'ye düşmüştür (Williams, 2014: 13). Son beş yılın ortalamasına bakıldığında, milli gelirin yaklaşık %47'sini petrol, %1'ini elmas oluştururken, %9'unu tarım, %8,2'sini inşaat ve %6,4'ünü imalat sektörü olmak üzere % 50'den fazlasını petrol dışı sektörler oluşturmaktadır.

Tablo 2: Angola Ekonomisinin Yapısı

Sektörler	Yıllar, GSYH (%)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013(*)
Petrol	55,8	57,9	45,6	46,0	48,6	46,9	41,5
Elmas ve Diğer Madenler	1,8	1,1	0,9	1,0	0,8	0,8	0,8
Tarım	7,7	6,6	10,2	9,9	9,3	7,0	10,2
İnşaat	4,9	5,2	7,7	8,1	7,9	8,6	9,1
Hizmetler	16,9	17,9	21,2	21,0	19,9	22,1	22,8
Sanayi	5,3	4,9	6,2	6,3	6,1	6,8	7,2
Balıkçılık ve Türevleri	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Enerji	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Diğerleri	6,1	7,2	7,8	7,4	7,0	7,4	7,6

Kaynak : BNA Produto Interno Bruto, 2012 State Budget (<http://www.bna.ao>),
(*)EXPANSÃO, 04/07/2014: 7

2. Angola'nın Dış Ticareti

Çin, ABD, Hindistan, Fransa, Portekiz, Brezilya, İngiltere, Hollanda, Kanada ve Güney Afrika, Angola'nın üretim ve ticaretinde söz sahibi olan başlıca ülkelerdir. Bunların çoğu Angola'da petrol üreten ya da petrol alım anlaşması yapan ülkelerdir. Ana ihracat kalemi petrol olan Angola'nın ihracatının yaklaşık %65'i Çin, ABD ve Hindistan'a yapılmaktadır. Portekiz, Çin, ABD ve G. Afrika hem ihracatta hem de ithalatta ilk sıralarda yer alan ülkelerdir. Angola'nın ihracatının %70'inden ve ithalatının ise %90'ından fazlası ilk on ülke tarafından karşılanmaktadır.

Tablo 3: Angola'nın Dünya ile Ticareti (Milyon \$)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	67.747	40.176	53.442	66.231	74.659	70.980
İthalat	20.982	17.541	15.696	18.140	20.784	22.099
Dış Ticaret Hacmi	84.896	57.717	69.138	84.371	95.443	93.079
Dış Ticaret Dengesi	42.932	22.635	37.746	48.091	53.875	48.881
İhracat/İthalat (%)	305	229	340	365	359	321

Kaynak: ANIP, Trade Map

Angola'nın 2013 yılı ihracatı 67,4 milyar doları petrol olmak üzere yaklaşık 70,9 milyar dolar ve ithalatı ise 22,1 milyar dolardır. Tablo 4'ten görüleceği üzere Angola'nın ihracatında ham petrolün payı yaklaşık %95 ve elması payı ise %1 civarındadır. Son beş yılda Angola'nın ithalatı %26 civarında artmıştır.

Angola'nın 2014 yılının ilk altı ayında ihracatı 31,8 milyar dolar, ithalatı ise 12,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılı sonu itibariyle ihracatının 69,4 milyar dolar, ithalatının ise 28,1 milyar dolar olması beklenmektedir (EIU November 2014: 10,11).

Tablo 4: Angola'nın İhracatında İlk Üç Ürün (Bin \$)

Ürünler	2011		2012		2013	
	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%
Ham Petrol	63.345.512	95,64	70.449.720	94,36	67.374.211	94,92
Diğer Yağlar ve Müstehzarları	572.558	0,86	490.847	0,66	662.394	0,93
Elmaslar (İşlenmemiş)	497.396	0,75	835.236	1,12	630.882	0,89
Liste Toplamı	64.415.466	97,26	71.775.803	96,14	68.667.487	96,74
Toplam İhracat	66.230.897	100,00	74.658.798	100,00	70.980.070	100,00

Kaynak : Trade Map

Angola'nın başlıca ihraç kalemleri; ham petrol ve elmadır. Bu iki kalem ihracatının %97,3'ünü ihtiva etmektedir. İthal kalemleri ise; başta petrol ekipmanları (delme, sondaj vs.) olmak üzere elektrik, elektronik cihazları, araçlar, motosiklet, raylı taşıtlar, gemi, yüzer platform, demir ve çelik ürünleri, makine parçaları, petrol ürünleri, gıda ürünleri (un,et, makarna vs), yağ (soya, rafine vb), mobilya, plastik ürünleri ve inşaat ve elektrik malzemelerinden oluşmaktadır.

Tablo 5: Angola İthalatında Başlıca Ülkeler (2010- 2013)

Sıra	2010		2011		2012		2013	
	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%
1	Portekiz	13,8	Portekiz	16,5	Çin	19,4	Portekiz	18,7
2	Hollanda	11,6	Kore Cum.	11,3	Portekiz	18,5	Çin	17,9
3	Çin	10,1	Hollanda	9,0	ABD	7,1	ABD	6,6
4	ABD	8,6	Çin	8,8	G. Afrika	5,5	Brezilya	5,8
5	Brezilya	5,5	ABD	8,1	Brezilya	5,5	G. Kore	5,6
6	G. Afrika	4,9	G. Afrika	4,9	Fransa	3,3	G. Afrika	4,5
7	Belçikaa	4,3	Brezilya	4,5	İngiltere	3,0	Congo	4,0
8	Fransa	4,3	Fransa	4,2	Belçika	2,7	İngiltere	3,9
9	Norveç	3,3	İngiltere	3,8	Hollanda	2,6	Fransa	2,8
10	Belçika	3,0	Belçika	3,0	Hindistan	2,5	Belçika	2,7
	Toplam	71,1	Toplam	74,1	Toplam	70,1	Toplam	70,4

Kaynak: ANIP, BNA, Trade Map

Angola'nın ithalatında ilk sırayı, 2013 yılı itibariyle, %18,7 paya sahip olan Portekiz almaktadır. Portekiz'i, %17,9 payla Çin, %6,6 payla ABD, %5,8 payla Brezilya, %5,6 payla G. Kore ve % 4,5 payla G. Afrika takip etmektedir. İlk on ülke Angola ithalatının %70,4'ünü karşılamaktadır.

Ülkemizin Angola'ya ihracatı, 2002 yılında yaklaşık 11,1 milyon dolardan, 2008 yılında 182,2 milyon dolara çıkmış, Angola'da yaşanan kriz dolayısıyla 2010 yılında 109,5 milyon dolara gerilemiş ve daha sonra petrol fiyatlarındaki artışa paralel olarak artmaya devam etmiş ve 2013 yılında 264,1 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye, Angola'nın ithalatında Japonya'dan sonra 20. sırada yer almaktadır. 2013 yılı itibariyle Angola'dan ithalatımız ise yaklaşık 8 milyon dolardır.

Tablo 6: Angola İhracatında Başlıca Ülkeler (2010- 2013)

SIRA	2010		2011		2012		2013	
	ÜLKE	%	ÜLKE	%	ÜLKE	%	ÜLKE	%
1	Çin	42,3	Çin	36,3	Çin	44,9	Çin	45,0
2	ABD	19,0	ABD	18,5	ABD	13,4	ABD	12,6
3	Hindistan	8,2	Hindistan	10,6	Hindistan	10,7	Hindistan	9,6
4	Fransa	5,4	Tayvan	8,0	Tayvan	6,7	Tayvan	5,5
5	Tayvan	4,1	Kanada	5,9	G. Afrika	3,7	Portekiz	4,9
6	G. Afrika	3,8	Fransa	3,2	Portekiz	3,0	İspanya	4,1
7	Kanada	3,5	İtalya	2,9	Kanada	2,6	G. Afrika	2,8
8	Hollanda	1,7	G. Afrika	2,2	Kongo	2,5	Hollanda	2,4
9	İngiltere	1,6	Hollanda	2,1	İspanya	1,9	Kanada	2,1
10	Portekiz	1,5	Portekiz	2,0	İngiltere	1,7	Kongo	1,8
		91,0		91,7		91,1		90,8

Kaynak: ANIP, BNA, Trade Map

Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, 2014 yılı Ocak-Eylül döneminde Angola'ya ihracatımız 215,2 milyon dolar, ithalatımız ise 4,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatımızın 2013 yılının aynı dönemine göre %17,7'lik bir artış gösterdiği gözlenmektedir.

Tablo 7: Angola'nın Türkiye ile Ticareti (Bin \$)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	182.248	151.729	109.119	220.581	234.570	264.025
İthalat	16.022	9	276	341	1.811	8.006
Dış Ticaret Hacmi	198.270	151.738	109.395	220.922	236.381	272031
Dış Ticaret Dengesi	166.226	151.720	108.843	220.240	232.759	256.019

Kaynak: TİM, Trade Map

Türkiye'nin Angola'ya yapmış olduğu başlıca ihraç kalemleri makarna, demir çelik ürünleri, un, tavuk eti, bisküvi, halı, inşaat malzemeleri, elektrikli makine ve cihazlardan oluşmaktadır. Ayrıca, çeşitli mamul eşyalar, tekstil ürünleri, temizlik ürünleri, kozmetik, çeşitli gıda maddeleri (maya gibi), çimento, araba parçaları da önemli yer tutmaktadır. Başlıca ithal kalemleri ise; demir hurda, kereste, balık unu ve çeşitli deniz ürünleridir.

Tablo 8: Türkiye'nin Angola'ya İhracatında İlk Beş Ürün, 2013 (Bin \$)

Ürünler	Angola'nın Türkiye'den İthalatı		Angola'nın Dünyadan İthalatı	
	Tutarı	Payı (%)	Tutarı	Payı (%)
Makarna; yumurtasız (pişirilmemiş)	53.972	20,44	71.973	0,33
Köşeli çubuklar (çentikli, yivli, oluklu vb)	47.043	17,82	141.363	0,64
Buğday unu/mahlut unu	43.375	16,43	250.479	1,13
Demir/çelikten yemek piş. cih. (gaz yakıtlı)	7.878	2,98	27.412	0,12
Horoz ve tavuk eti (dondurulmuş)	7.202	2,73	109.271	0,49
Liste Toplamı	159.470	60,40	600.498	2,72
Toplam	264.025	100,00	22,099.379	100,00

Kaynak: Trade Map

3. Angola'da Faaliyet Gösteren Ülkeler

Portekiz, Brezilya, Çin, AB ülkeleri, ABD, G. Afrika, Hindistan, Kore ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu Ülkeleri (SADC) Angola'nın ticari, ekonomik ve siyasi ilişkiler içerisinde olduğu en önemli ülkelerdir. Ancak, bunlardan Portekiz ve Brezilya ekonomik ve siyasi ilişkilerin yanısıra derin tarihi birliktelikleri, dil birliği ve kültürel bağları bulunmaktadır.

Çin ile olan ilişkiler ise, bağımsızlık mücadelesi döneminde özgürlük hareketinin desteklenmesinin yanısıra bağımsızlık sonrası Angola'nın acilen ihtiyaç duyduğu finansmanın, proje karşılığı petrol geri ödemeli kredilerle karşılanmasıyla başlayan stratejik işbirliğine dayanmaktadır. Bu nedenle Portekiz, Brezilya ve Çin ile olan ilişkileri diğerlerine göre daha fazla önem arzetmektedir.

Angola ve Brezilya, Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu (CPLP) üyesidir. Topluluk, Portekizcenin konuşulduğu Portekiz, Angola, Brezilya, Cabo Verde, Doğu Timor, Gine Bissau, Mozambik, Sao Tome ve Principe olmak üzere, yaklaşık 250 milyon nüfusa sahip, farklı kıtalardan sekiz ülke tarafından; Portekizcenin yaygınlaştırılması, kalkınma alanında işbirliği tesis edilmesi, üye ülkeler arasında siyasi ve diplomatik eşgüdüm sağlanması amacıyla 1996 yılında kurulmuştur. Son olarak, 23 Temmuz 2014 tarihinde Doğu Timor'da yapılan zirvede, İspanyolca konuşan Ekvator Ginesi topluluğa dokuzuncu üye, Türkiye ise "Ortak Gözlemci" olarak kabul edilmiştir.

23 Temmuz 2014 tarihli Türk Dışişleri Bakanlığı açıklamasında ifade edildiği üzere CPLP, gerek Portekizce'nin dünya üzerindeki yaygınlığı, gerek

üye ülkelerin zengin doğal ve beşeri kaynakları ile dört kıtayı birbirine bağlayan siyasi, ticari ve kültürel bağlara sahip olması dolayısıyla günümüzde uluslararası planda giderek dikkati çeken çok taraflı oluşumlardan biri haline gelmiştir

Altyapı ve konut inşasının büyük kısmı, özellikle kullanılan Eximbank kredileri dolayısıyla Çin, Brezilya ve Portekiz inşaat firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Portekiz ve Brezilya firmaları kolonyal dönemden beri faaliyet göstermektedirler. Ayrıca, söz konusu üç ülke petrol şirketlerinin (Galp-Portekiz, Petrobas-Brezilya, Sinopec-Çin) ve elmas şirketlerinin (Escom-Portekiz, Odebrech-Brezilya, CRCC-Çin) Angola'da faaliyet göstermeleri etkinlikleri bakımından önemlidir.

Çin tarafından sağlanan finansmanın tümü, Angola hükümetinin Ulusal İmar Programı kapsamında; altyapı, telekomünikasyon ve tarım alanındaki anahtar kamu yatırımlarına tahsis edilmiştir. Çin İmar Bankası (CCB) ve Çin Eximbank tarafından sağlanan fon, ilk defa 2002 yılında, altyapının iyileştirilmesinde kullanılmıştır (Campos ve Vines, 2007:5). Çin firmalarının Angola'da güçlü olmaları Çin hükümetinin Angola'ya kullanmış olduğu büyük miktardaki kredilere dayanmaktadır.

Tablo 9'da görüldüğü gibi, Angola'ya kredi veren ülke sadece Çin değildir. Aynı zamanda Brezilya ve Portekiz ülkeleri de özellikle başta inşaat şirketleri olmak üzere üretim ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalarının Angola'daki faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla yıllardır petrol karşılığı kredi vermektedirler (Corkin, 2011:16). Angola, kamu altyapısını yeniden inşaa etmek için Çin, Brezilya, Portekiz, Almanya, İspanya, ve Avrupa Birliğinden milyarlarca dolar kredi kullanmıştır (KPGM 2013:5).

Tablo 9: Angola'ya Kredi Veren Ülkeler

Kredi Veren Ülkeler	Kredi Miktarı(milyon\$)
Çin	14.400
Brezilya (*)	8.000
Almanya	2.200
Portekiz	1.900
Kanada	1.160
İspanya	600
Güney Afrika	255
ABD	120
İngiltere	70
Hindistan	50

Kaynak: Corkin:15, (*) EIU, Country Report, July 15th 2014:31

Angola hükümeti altyapı ve diğer sektörlerin iyileştirilmesi için yapılacak yatırımlara kaynak bulmak amacıyla Çin Brezilya ve Paris Kulübü ile görüşmeler yapmaktadır (EIU June 2014:1). Son yıllarda Angola'ya kredi veren ülkeler artmıştır. Reuters'in 16 Haziran 2014 tarihli haberine göre, Angola Finans Bakanı Armando Manuel, Brezilya'nın inşaat ve enerji sektöründe kullanılmak üzere Angola'ya 2 milyar dolar kredi açacağını ifade etmiş ve Brezilya'nın kredi limitinin 7,83 milyar dolara çıktığını belirtmiştir. Ayrıca, ABD General Elektrik firmasından kullanılacak raylı taşıt ve elektrik ekipmanları için bir milyar dolar kredi temin edilmiştir.

3.1.Çin

Çin- Angola ilişkileri, antikolonyal mücadele döneminin ilk yıllarında (1960'lı yıllar) üç büyük özgürlük hareketinin desteklenmesine dayanmaktadır. Çin başlangıçta Angola'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Luanda ile Pekin arasındaki resmi diplomatik ilişkiler, ancak 1983 yılında kurulabilmiş ve ilk ticari anlaşma 1984 yılında imzalanmıştır. İlk Karma Ekonomik ve Ticaret Komisyonu 1988'de kurulmuş ve ilk toplantısı 1999'da yapılmıştır (Campos ve Vines, 2007:2). İkili ilişkiler, üst seviyede sıkça yapılan karşılıklı ziyaretlerle (Tablo 10) güçlendirilmektedir.

Bu ziyaretler, ikili ilişkilerin normalleşmesine katkıda bulunmuş ve çeşitli siyasi, diplomatik, ekonomik, kültürel ve siyasi anlaşmaların imzalanmasıyla sonuçlanmıştır (Campos ve Vines, 2007:3). Angola ve Çin arasındaki ilişkiler pragmatik ve stratejiktir. Angola Devlet Başkanı Santos bu ilişkiyi basitçe "Çin'in doğal kaynaklara, Angola'nın ise gelişmeye ihtiyacı olduğu" sözleriyle özetlemiştir (Campos ve Vines, 2007:18). Angola ve Çin arasında kurulan stratejik ortaklık ikili işbirliği, Çin'in proje karşılığı kredi sağlaması ve kredinin Angola tarafından petrol ile geri ödemesine dayanmaktadır.

Tablo 10: Angola – Çin Arasında Yapılan Üst Seviye Ziyaretler(1983-2014)

Çin'den Angola'ya Yap. Ziyaretler	Tarih	Angola'dan Çin'e Yap. Ziyaretler	Tarih
- Gong Dafei, Bakan Yardımcısı	1983	- Ismael Martins, Ticaret Bakanı	1984
- Qian Qichen, Dışişleri Bakanı	1989	- José Eduardo dos Santos, Devlet Başkanı	1988
- Zhu Rongji, Başbakan Yardımcısı	1995	- França Van Dunem, Meclis Sözcüsü	1993
- Li Zhaoxing, Dışişleri Bakan Yardımcısı	1996	- De Mora, Dışişleri Bakanı	1994
- Ji Peiding, Dışişleri Bakan Yardımcısı	1997	- Gomes Maiato, Ticaret Bakanı	1996
- Tang Jiaxuan, Dışişleri Bakanı	2001	- Domingos Culolo, Yargıç	1998
- Li Tiewing, Kom. Parti Mrkz Kom. Üyesi	2001	- José Eduardo dos Santos, Devlet Başkanı	1998
- Wang Wenyuan, Devlet Başkanı Yard.	2002	- Lopo do Nascimento, MPLA Gen. Sekreteri	2000
- Yang Wenchang, Dışişleri Bakan Yard.	2002	- Kundy Payama, Savunma Bakanı	2000
- Zeng Peiyan, Başbakan Yardımcısı	2004	- João Lourenço, MPLA Genel Sekreteri	2001
- Yang Zilin, Devlet Başkanı, Exim Bank	2004	- Roberto de Almeida, Meclis Sözcüsü	2004
- Zeng Peiyan, Başbakan Yardımcısı	2005	- Manuel Vicente, CEO, Sonangol	2004
- Lü Xinhua, Dışişleri Bakan Yardımcısı	2005	- Fernando Piedade dos Santos, Başbakan	2005
- Jiang Yaoping, BT Bakan Yardımcısı	2005	- João Bernardo de Miranda, Dışişleri Bakanı	2006
- Wen Jiabao, Başbakan	2006	- General A. N. Sanjar, ASK Komutanı	2006
- Li Ruogu, Devlet Başkanı, Exim Bank	2007	- Fernando da P. dos Santos, Başbakan	2007
- He Guoqiong, Komünist Parti PB Üyesi	2008	- Joaquim Icuma Muafuma, Ticaret Bakanı	2008
- Chen Deming, Ticaret Bakanı	2009	- Irene Neto, Dışişleri Bakan Yardımcısı	2010
- Xi Jingjing, Devlet Başkanı Yardımcısı	2010	- Antonio Burity da Silva, Eğitim Bakanı	2010
- Chen Jian, Ticaret Bakan Yardımcısı	2010	- José Eduardo dos Santos, Devlet Başkanı	2011
- Gen Chen Bingde, General	2010	- Manuel Vicente, Sonangol CEO	2011
- Wu Banggua, Meclis Başkanı	2011	- Candido P. S. Van Dunem, Savunma Bakanı	2013
- Chen Deming, Ticaret Bakanı	2012	- Fernando Piedade dos Santos, Başkan Yrd.	2014
- Li Keqiang, Başbakan	2014	- Carlos Feijo, Devlet Bakanı	
		- Manuel Vicente, CEO, Sonangol	
		- Jose Joana, Bakan Yardımcısı	
		- Georges Chikoti, Dışişleri Bakanı	
		- Jose Luis De Matos, Medya Bakanı	

Kaynak: Angola and China A Pragmatic Partnership Campos I., Vines A.:4; - Thomson R.:72 -30 Anos do Estabelecimento das Relações Diplomáticas entre a China e Angola, WA

Angola Modeli, bir ülkenin altyapısını geliştirmesi için ihtiyaç duyduğu kredinin Çin tarafından karşılanmasına ve geri ödemenin doğal kaynakların ihracatı yoluyla yapılması şeklinde oluşturulmuştur (Zongwe, 2010:11). Çin

tarafından Angola'ya etkili bir şekilde tatbik edilen düşük faizli ve hammadde temini garantili finans sistemi "Angola Modeli" olarak diğer Afrika ülkelerine de uygulanarak yaygınlaştırılmaktadır (Macauhub, 2014). Angola Modeli Çin'in kazan-kazan oyun planının özüdür (Zongwe, 2010:24).

Çin, Angola'ya proje karşılığı en çok kredi kullandıran ülkedir. Çin'in Angola Büyükelçisi Zhang Bolun; Çin'in üç devlet bankasının (Eximbank, The China Development Bank ve The Industrial and Commercial Bank of China) 2002 yılından Mart 2011'e kadar Angola'ya yaklaşık 14,5 milyar dolar petrol karşılığı (oil backed loan) kredi kullandığı ve bu kredilerin çoğunun inşaat ve altyapı projelerini finanse ettiğini ifade etmiştir (Kabemba, 2012:2). Çin doğrudan yatırımları büyük miktarda petrol ve inşaat sektöründe yoğunlaşırken, aynı zamanda petrol dışı sektörde de önemli artış olmuştur (Campos ve Vines, 2007:7). Angola hükümeti 2002'den beri petrol geri ödemeli Çin Eximbank Kredisi paketiyle Ulusal Yeniden Yapılandırma Programı'nı kolaylıkla yürütmektedir (Corkin, 2011:49).

Çin-Afrika Kalkınma Fonu (The China-Africa Development Fund, CAD Fund), Çin hükümetinin Afrika kıtasındaki bazı plan ve amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla 2006 yılında kurulmuştur. Fon, Çin'in Afrika kıtasındaki yatırımlarını teşvik etmek amacıyla Çin hükümetinin ekonomik ve diplomatik bir aracı olarak çalışmaktadır. Fon, Angola Egemenlik Servet Fonu (Fundo Soberno de Angola) ölçeğinde nispeten küçük bir Egemenlik Servet Fonudur (Grimm ve Schickerling, 2013:1)

Çin Ticaret Odası Genel Sekreteri Zhao Hongbing vermiş olduğu bilgiye göre; 500'ün üzerinde Çin şirketi Angola'da faaliyet göstermektedir. Çin Ticaret Odasınınca; Angola'da faaliyet gösteren Çin şirketlerine iki ülke arasındaki kültürel farklılıklardan dolayı ortaya çıkan zorlukları gidermek ve Angola mevzuatıyla ilgili destek sağlamak amacıyla Hukuki Yardım ve Lojistik Destek Merkezi oluşturulmuştur (Jornal de Angola, 2014). Faaliyet gösteren bu firmalardan 50'den fazlası Çin Devlet (KİT) firması ve 400'ü ise Çin özel firmalarıdır (Corkin, 2011:17). Bu firmalardan, CIF Fábrica de Cimento Luanda'da 250.000 torba/yıl çimento üretim tesine ve CSG Automóveis – ZZNissan 32.000 adet/yıl araç üretim tesisine sahiptir (Kiala, 2012:10). Diğerleri ise, iç savaşta zarar gören altyapının yeniden inşasında, konut, yol, köprü, okul, demiryolu, havaalanı yapımında ve inşaat sektörünün ihtiyacı olan tuğla, briket üretimi, taş ocağı işletmesi gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler.

Çin'in Angola ile 1983 yılından beri olan ticari ve siyasi ilişkileri dolayısıyla Çin inşaat firmaları da Angola'da oldukça etkindirler. Angola'da Göç ve Yabancılar ofisinin verdiği bilgiye göre 2012 Nisan ayı itibarıyla 258.391 Çinli çalışma vizesiyle yaşamaktadır (Visao, 2012:1). Luanda'da genelde Çinli

işadamlarının faaliyet gösterdiği ticaret siteleri ve Luanda şehir merkezinde, işadamlarına hizmet veren Çin Uluslararası Fonu'na ait çok katlı büyük bir iş merkezi mevcuttur.

Çin inşaat firmaları, 2002 yılında Angola pazarına girmelerine rağmen kısa sürede büyük gelişme göstermişlerdir. Bunun en önemli sebebi Çin Eximbank'ın sağlamış olduğu krediler vasıtasıyla sağlanan giriş güvencesi ve sabit pazar payı olmuştur. Bundan çoğunlukla büyük devlet şirketleri (KİT) faydalanırken, bunu küçük ölçekteki Çin şirketleri takip ederek Çin ile bir tedarik zinciri oluşturmuşlardır (Corkin, 2011:62).

Petrol ödemeli (oil backed) kredilerin eki özel anlaşmalara bağlı olarak Çin İnşaat şirketleri, genellikle ithalatta gümrük vergisi ödemekten muaf tutulmaktadır. Siyasi bağları olan yerel şirketler de gümrük vergisi ödemeyebilmektedirler (Stiftung, 2014: 21). Haishan International Construction Company, The Huaxi Group Company, CITIC Construction Company, Chine Road and Bridge Corporation, Pan Chine Construction Company, Guangxi Water Ltd., Chine Railway Bureau, Transtech Engineering Company and Chine Harbour Ltd. Angola'da faaliyet gösteren başlıca Çin inşaat firmalarıdır.

3.2. Portekiz

Yaklaşık 500 yıl Portekiz sömürgesi olan Angola, 1975 yılında bağımsızlığına kavuştuktan sonra da Portekiz ile olan güçlü bağlarını devam ettirmektedir. Portekiz şirketleri, inşaat ve bankacılık (Banco Espirito Santo de Angola, Banco BIC, Banco de Fomento de Angola) sektöründe oldukça güçlüdürler. Portekiz aynı zamanda telekom, enerji ve bankacılıkta ana yatırımcıdır (Jover ve diğerleri, 2012:13). Portekiz Telekom ve GSM şirketi Unitel'in %25 hissesine sahiptir. Luanda'nın önde gelen otellerine (Alvalade, Tropic, Epic Sana) Portekizli firmalar ortaktır (Pinto, 2011:12).

Portekiz ile derin kültürel bağları ve iç savaş döneminde olan göçler nedeniyle çok sayıda Angola'lı Portekiz'de kalıcı olarak yaşamaktadırlar (Pinto, 2011:12) Angola'da ise 1975 yılında, bağımsızlığına kavuşmadan önce yaklaşık 500 bin Portekizli yaşamaktadır (KPMG 2012:2). İç savaş döneminde bunların büyük çoğunluğu Portekiz'e geri dönmüştür. Devlet Başkanı Santos ile 6/6/2013 tarihinde yapılan röportajda Angola'da 2013 yılı itibarıyla 200 bin Portekizlinin çalıştığı tahmin edildiği ifade edilmektedir (Observatório Emigração, 2013).

Portekiz'in ihracatının (çoğunlukla yiyecek, içecek) yaklaşık %6,6'sı (2013 yılı) Angola'ya olmaktadır. Portekiz, Angola'nın ithalatında birinci sıradadır. Portekiz'in ulusal havayolu şirketi TAP-AIR Lizbon'dan Luanda'ya haftada yaklaşık 20 sefer yapmaktadır. Portekiz İnşaat şirketleri, iki ülke

arasındaki kültürel yakınlık ve dil birliği (Portekizce) dolayısıyla, Angola'da oldukça etkilidirler. Mota Engil, Soares da Costa, Teixeira Duarte, FDO-ABB Engenharia (Joint Venture), Somague, Edifer, Opway and Conduril Angola'da faaliyet gösteren başlıca Portekiz inşaat firmalarıdır.

3.3. Brezilya

1646 yılında Cizvit rahibi João Gonçalo, Brezilya ve Angola en arasındaki ekonomik ilişkinin önemini belirtilen "Angola olmadan, Brezilya yoktur" sözüyle özetlemiştir. Angola, Brezilya köle ticaretinin ana kaynağı olmuştur. Rio de Janeiro (Brezilya) Buenos Aires (Arjantin)'den gümüş ithal etmek için üreteceği şeker kamışı için Angola'dan gelen kölelere bağımlı olmuştur (Wikipedia). 16. yüzyıl başlarında Portekiz sömürgesi olan Angola ve Brezilya arasında dilbirliğinin yanısıra derin tarihi ve kültürel bağları mevcuttur. Brezilya 1822 yılında, Angola ise 1975 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Brezilya 1975 yılında Angola'nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkedir.

Angola Devlet Başkanı Santos'un iki ülke arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalandığı Brezilya ziyaretinden bir yıl sonra 2011 yılında Devlet Başkanı seçilen Dilma Rouseff, ilk ziyaretini Angola'ya yapmıştır (EIU July 2014:30). Devlet Başkanı Santos Haziran 2014'de Brezilya'yı tekrar ziyaret etmiş ve enerji altyapısında kullanılmak üzere kredi anlaşması imzalanmıştır. Karşılıklı ziyaretler ve sağlanan kredi anlaşmaları iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri güçlendirmektedir.

2002 yılında 27 yıllık iç savaşın sona ermesinden beri Brezilya'nın Angola'ya 8 milyar dolar kredi kullandırmıştır. Bu krediler ülkedeki altyapı projelerinin finansmanında kullanılmış ve Brezilya firmalarının Afrika pazarına girmesinde anahtar rol oynamıştır. Ortak dil ve kültür, ve benzeri yasal ve idari sistemler dolayısıyla Brezilya şirketleri Angola piyasasında büyük avantajlara sahiptirler (EIU July 2014:31). Bu avantajların yanısıra büyük miktarda proje karşılığı kullanılan krediler dolayısıyla Brezilya İnşaat şirketleri de Angola'da önemli bir potansiyele sahiptirler. Odebrecht, Camargo Correa and Andrade Guterrez-Zagope, faaliyet gösteren başlıca Brezilya inşaat firmalarıdır.

1980'den beri faaliyet gösteren Brezilya'nın güçlü inşaat firması Odebrecht, Angola'nın en büyük özel sektör firmasıdır. Altyapı ve konut inşaatı, tarım, petrol imtiyazı, elmas madenciliği ve devlet petrol şirketi Sonangol ile birlikte şeker ve etanol üretimine kadar çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir (EIU July 2014:31).

3.4. Türkiye

Türkiye, Angola'yı bağımsızlığını kazandığı 1975 yılında tanımıştır. Türkiye-Angola ile ilişkileri 1998 yılında başlatılan Afrika Açılımı politikası çerçevesinde başlamıştır. Ekonomi Bakanlığı, 2003 yılında " Afrika ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi"ni uygulamaya koymuştur. Söz konusu strateji, karşılıklı ticaretin artırılmasının yanı sıra bölgedeki yoksulluğun önlenmesine ilişkin katkı sağlamayı, sürdürülebilir kalkınmayı yakalamayı ve küreselleşme sürecinde kıtanın uluslararası sisteme dâhil edilmesini amaçlamaktadır. Yeni açılan Büyükelçilikler, Ticaret Müşavirlikleri ve THY tarafından başlatılan doğrudan uçuşlar, stratejiyi büyük ölçüde desteklemiştir.

Türkiye'nin Luanda Büyükelçiliği 1 Nisan 2010 tarihinde, Angola'nın Ankara Büyükelçiliği ise 4 Nisan 2013 tarihinde faaliyete geçmiştir. Ticaret Müşavirliğimiz 24 Kasım 2012 tarihinde faaliyete başlamıştır. Ülkemiz ile Angola arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin temelini 22 Ağustos 2008 tarihinde Ekonomi Bakanlığı ile imzalanan Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması oluşturmaktadır.

Angola'da aileleriyle birlikte 200 civarında Türk yaşamakta, bir okul ve 30 civarında küçük firma faaliyet göstermektedir. Bu firmaların büyük çoğunluğu, inşaat ve elektrik malzemeleri, mobilya, halı ticareti ile uğraşmakta olup birkaçı küçük çapta inşaat işiyle iştigal etmektedirler. Angola'da yabancıların şirket kurmasındaki zorluklar nedeniyle adı geçen Türk firmalarının çoğu, Angola vatandaşlarının kurmuş olduğu şirketleri, belli bir bedel karşılığında kiralamak suretiyle faaliyetlerini sürdürmektedirler. Şimdiye kadar Angola'da onbir Türk firması kurulabilmiş ve ANIP tarafından onaylanmıştır. Bu firmaların iştigal alanları eğitim, imalat sanayi, inşaat ve ticarettir.

Diğer taraftan, Angola'lı 65 öğrenci British Petroleum (BP) bursuyla ODTÜ Kuzey Kıbrıs kampüsünde eğitim görmeye başlamışlardır. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği bölümünde eğitim görerek mezun olmuşlar ve Angola'da çalışmaya başlamışlardır. Söz konusu öğrencilerin dışında, onlarca öğrenci petrol mühendisliğinin yanı sıra diğer bölümlerde de öğrenim görmektedirler. Ayrıca, Türkiye'de diğer üniversitelerimizde de Angola'lı öğrencilerin eğitim gördüğü bilinmektedir.

Angola Silahlı Kuvvetleri mensuplarının konut ihtiyacının giderilmesi için "Cooperativ Green Pearl SARL" konut projesi geliştirilmiştir. 2012 yılında, ONSAN AŞ ile söz konusu projenin yapımcısı olan Deast Lda. arasında 10.000 adet sosyal konut yapım projesi imzalanmıştır. Ancak, avans imkânının olmaması ve yaşanan finansal sıkıntılar nedeniyle konut inşasında önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.

Ayrıca, Turmaks AŞ, Angola Sağlık Bakanlığı ile 7 milyon dolar tutarında prefabrik hastane yapımı için ön protokol imzaladığını açıklamıştır. Projenin gerçekleşmesi için Millenium Bank'tan alınacak teminat ile Eximbank'tan kredi desteği sağlanması için çalışmalar yapıldığı ifade edilmektedir. Agrenis Ltd. Şirketi ise Luanda'da yaklaşık altıyüz bin dolar tutarında yumurta üretim tesisi inşaatının yapımını sürdürmektedir.

Tablo 11: Türk İnşaat Firmaları

Firma Adı	Ülke Adı	Tarih	İşin Adı	Proje Bedeli (\$)
Onsan AŞ.	Angola	2012	10.000 Adet Sosyal Konut İnşaatı	597.000.000
Turmaks Ltd. Şti.*	Angola	2014	1 Adet Prefabrik Hastane	7.000.000
Agrenis Ltd. Şti.	Angola	2014-15	4 Adet Yumurta Üretim Tesisi	612.575

(*) Ön protokol imzalanmıştır.

Türk firmalarının Angola'ya yoğun ilgisi devam etmektedir. Çelik İhracatçıları Birliği, İstanbul Elektrik- Elektronik, Makine ve Bilişim İhracatçıları Birliği, İzmir Su Ürünleri Tanıtım Grubu ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlı 3 firkateynden oluşan Barbaros Türk Deniz Görev Grubuna eşlik eden bir grup Savunma Sanayi Şirket temsilcisi Angola'yı ziyaret eden önemli kuruluşlardır. Ayrıca, aralarında Çevre ve Şehircilik eski Bakanı ve Trabzon Milletvekili Sn. Erdoğan Bayraktar'ın da bulunduğu altyapı, konut inşasıyla iştegal eden bir çok inşaat firması Angola'yı ziyaret ederek görüşmelerde bulunmuşlardır.

4. Sektörler

Son beş yılda Angola ekonomisinin yıllık ortalama %9,2 büyürken, petrol dışı ortalama büyümenin %12 olduğu görülmektedir. Petrol dışı üretim bu dönemde ikiye katlanmıştır (Tablo 12). Angola'nın 2013-2017 yılları arasında GSYH'deki ortalama yıllık büyümenin %7,1, petrol dışı büyümenin %9,5 ve petrol sektöründeki büyümenin ise %1,7 olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 12: GSYH Gelişmesi (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
GSMH	23,20	13,80	2,39	3,40	3,90	7,40	4,4
GSMH(Petrol hariç)	25,40	15,00	8,31	7,80	9,70	9,10	6,5
GSMH (Petrol)	20,40	12,30	-5,09	-2,87	-5,60	4,30	2,6

Kaynak: PND 2013-2017:15; (www.angolatradeusa.org; ANIP)

Angola'nın ekonomik çeşitlendirmeyi hızlandırması ve milli gelirin yaklaşık %46'sını, devlet gelirlerinin %80'ini ve ihracatın %95'ini sağlayan petrole bağımlılığının azaltılması gerekmektedir (Muzima ve Mazvila, 2014:2). Angola hükümeti petrol dışı sektörü geliştirmek, yoksulluğu azaltmak, altyapı yatırımlarını iyileştirmek için politikalar uygulamaktadır. Mart 2014'te azami gümrük vergilerinin %30'dan %50'ye çıkarılmasıyla, özellikle gıda sektöründe olmak üzere, bazı mallarda ithalatın kısıtlanması ve yerel sanayinin ve üretimin gelişmesi amaçlanmıştır.

Angola hükümeti, yerli üretim kapasitesini artırmak, istihdam yaratmak, beceri kazandırmak ve dolayısıyla tedarik maliyetlerini düşürmek, rekabeti ve yenilikçiliği teşvik etmek amacıyla vergi avantajlarına sahip ve yeterli altyapıyla donanımlı Luanda-Bengo Özel Ekonomik Bölgesini (ZEE-Zona Económica Especial) kurmuştur. Angola'nın Milli petrol şirketi Sonangol EP'ye ait 53 sanayi kuruluşun yanısıra onlarca tesis, bir kamu kuruluşu olan ZEE'de faaliyet göstermektedir (ZEE EP, 2014).

Tablo 13: Sektörel Gelişme(%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Tarım	27,4	1,8	29,0	6,0	9,2	-22,5	42,3
Balıkçılık	9,7	-2,4	-8,7	1,3	17,2	9,7	2,4
Elmas	2,7	-8,2	4,6	-10,3	-0,7	0,3	3,3
Petrol	20,4	12,3	-5,1	-3,0	-5,6	4,3	0,9
İmalat Sanayi	32,6	11,0	5,3	10,7	13,0	14,0	8,6
İnşaat	37,1	25,6	23,8	16,1	12,0	11,7	8,1
Enerji	8,6	26,1	21,3	10,9	3,5	10,4	34,4
Hizmetler	21,8	26,9	-1,5	8,7	9,5	13,4	7,0
Diğerleri	4,5	1,9	5,9	4,7	9,6	8,3	0,7

Kaynak: PND 2013-2017 s.17, (www.angolatradeusa.org, BNA, (*) Tahmin, BPI s.5, AEO s.3-4 EXPANSÃO 23de Janeiro2015 s.5

Planlama Bakanlığı'na göre, hükümetin ekonominin çeşitlendirilmesi politikaları doğrultusunda, 2013 yılında petrol dışı sektörün petrol sektöründen daha hızlı geliştiği tahmin edilmektedir. Lojistik sektöründe (özellikle liman ve demiryolu) yatırımların artmasına rağmen inşaat sektöründeki gelişmenin, 2013 yılında % 7,6 oranında artışla 2012'ye (%11,7) göre yavaşladığı görülmektedir. Enerji sektörü, inşaat sektörünün aksine, 2013 yılında %22,4 oranında yüksek bir gelişme göstermiştir (Carvalho, Felino ve Coelho, 2014:5). 2002 yılında iç savaşın sona ermesinden sonra petrol, elmas madenciliği, konut ve altyapının yeniden inşası iş dünyası için büyük fırsatlar meydana getirmiştir. Gelecekte

bunlara tarım, balıkçılık, madencilik ve hizmet sektöründe doğacak fırsatlar eklenebilir.

4.1. İnşaat Sektörü

Angola'da 2002 yılında iç savaş sona erdiğinde yaklaşık 1,5 milyon kişi hayatını kaybetmiş ve 4 milyon kişi ise göç etmiştir (KPMG, 2014:1). 27 yıllık iç savaş döneminde köprülerin %98'i, fabrikaların %80'ni, hastanelerin %60'ı ve okulların %80'ninin tahrip olduğu (EIU 2007:34) ve yolların üçte ikisinin kısmen ya da tamamen yıkıldığı tahmin edilmektedir (DMA, 2012:19).

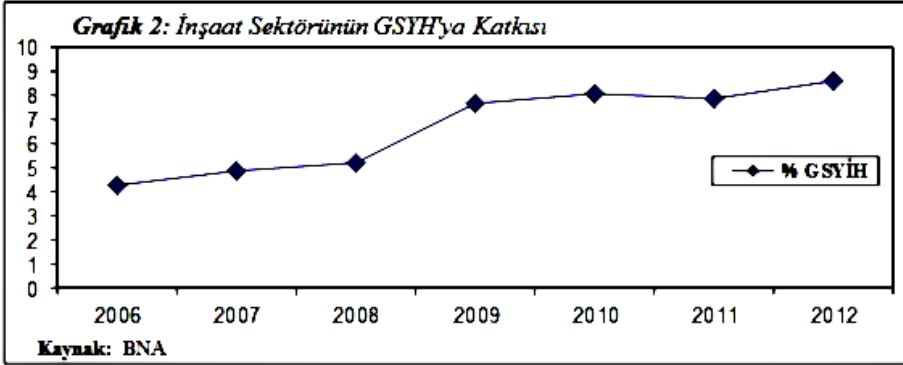
Devlet Başkanı Jose Eduardo dos Santos, Angola'nın "Güney Afrika'da Önemli Bir Lojistik Merkez" haline gelebilmesi için ülke limanlarının, yollarının ve demiryollarının iyileştirilmesi ve genişletilmesi gerektiğini belirtmektedir (PWC, 2013:28). İktidardaki MPLA, 2012 genel seçimlerinden önce yeniden seçildikleri takdirde iki milyon yeni ev inşa edeceklerine dair vaatte bulunmuştur (Stiftung, 2014:29).

İç savaştan sonra, petrol zenginliğini kullanarak, tahrip edilen havaalanları, hastaneler, yollar, okullar, stadyumlar ve demir yollarını onarmak ve yeniden inşa etmek için büyük çaba gösterilmektedir. Angola'da inşaat sektörü devlet ihalelerine bağlı olarak büyümektedir. Angola'da, petrol hariç inşaat sektörü, tarım ve ticaretten sonra önemli üçüncü sektördür. Angola İnşaat Bakanı Waldemar Pires Alexandre, Angola'da yaklaşık iki bini etkin bir şekilde faaliyet gösteren yükleniciler, tasarımcılar, sanayiciler ve tedarikçilerden oluşan yaklaşık yedi bin inşaat şirketi bulunduğunu ifade etmektedir(AIA, 2014: 73).

Angola, 2005 yılından beri kamu altyapı yatırımlarını finanse etmek amacıyla Çin, Brezilya, Portekiz, Almanya, İspanya ve Avrupa Birliğinden milyarlarca dolar kredi kullanmıştır (KPMG, 2012:3). Ayrıca, Angola hükümeti, 2012 yılında, önemli sanayi ve temel altyapı projelerinin desteklenmesi amacıyla, petrol gelirleriyle desteklenen, beş milyar dolar tutarında varlığa sahip Egemenlik Servet Fonu (Fundo Soberano de Angola, FSDEA) kurmuştur (PWC, 2013:25).

Angola'da, 2000-2011 yılları arasında altyapı iyileştirmelerine her yıl ortalama 4,7 milyar dolar harcanmıştır. 2002-2012 yılları arasında, 11 havaalanı, 7.829 km yol, 2.000 km demiryolu, 5 baraj ve 552 köprü rehabilite edilmiştir. 2013-2017 yılları arasında altyapı iyileştirmesi için yılda 1,4 milyar dolar harcama yapılması planlanmaktadır (Abrantes, 2014:7). Özellikle Luanda'da konut inşası için mega projeler geliştirilmektedir. İnşaat sektörü yerel ekonomiye çok önemli katkılar sağlamakta ve inşaat sektörünün GSYH'deki payının 2003 de %3,5'ten 2012'de %8,6'ya çıkmıştır (Jover ve diğerleri,

2012:54). Angola'da petrol hariç inşaat sektörü tarım ve ticaretten sonra önemli üçüncü sektördür.

Angola'da, temel altyapının iyileştirilmesi ve inşasına, su ve elektrik ağının geliştirilmesine, köprü, yol, demiryolu, liman ve havaalanlarının iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Angola Ulusal Kalkınma Planı (PND) 2013-2017'de, altyapı projelerinin gerçekleştirilmesinde, kamu kaynaklarının tahsisinde verimliliği geliştirmek, kamu- özel sektör denetimi vasıtasıyla hizmetin niteliğini ve niceliğini artırmak ve yeni kaynaklar yaratmak maksadıyla altyapı projelerin gerçekleşmesi için Kamu-Özel Sektör Ortaklığı (Public-Private Partnership (PPP) teşvik edilmektedir. Yap İşlet Devret (YİD) modelinin işletileceği, özelleştirmeye önem verileceği ve imtiyaz sözleşmeleriyle yatırımlara hız verileceği ifade edilmektedir.

PND, enerji, su, konut ve ulaşım altyapılarına öncelik vermektedir. %67'si enerji, %11,2'si su, % 7,8'i yol ve %13,7'si diğer altyapı yatırımlarına ayrılmak üzere yaklaşık 50,7 milyar dolarlık yatırım öngörülmektedir (UCAN, 2012:117). Nüfusun, şehirlerde %100'üne, kırsal kesimde %80'ine su ulaştırılacağı ve nüfusun, şehirlerde %85'ine, kırsal kesimde %65'ine kanalizasyon altyapısının ulaştırılacağı hedeflenmiştir. Su yatırımı için 5,95 milyar dolar tutarında proje gerçekleştirilmesi planlanmıştır (MINEA, 2014:15-17).

Tablo 14: Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Projeleri (PPP), 2013-2017

Sektör	Proje Sayısı	Milyar Dolar
Enerji ve Su	65	29,1
Ulaşım ve Lojistik	123	24,1
Toplam		53,4

Kaynak: Abrantes, ANIPCEO, www.imf.org/external/np/seminars/eng/2014/CMR

Ulusal Kalkınma Planı ile ülkenin ihtiyacı olan altyapı yatırımlarını iyileştirmek ve yeniden inşa edilmesi hedeflenmiştir. Altyapının yanı sıra adalet sarayı, belediye sarayı, okul, hastane ve kütüphaneler yapılması planlanmaktadır.

Tablo 15: Altyapı Hedefleri, 2013-2017

	2013	2014	2015	2016	2017
Ana Yol (km)	3.000	3.500	3.500	3.000	2.500
İkinci Sınıf Yol (km)	1.000	1.500	1.500	1.000	1.000
Üçüncü Sınıf Yol (km)	15.000	15.000	15.000	10.000	10.000
Bina Rehabilitasyonu (adet)	15	15	17	18	20
Bina İnşası (adet)	3	5	6	5	6
Hava Alanı Rehabilitasyonu (adet)	2	2	3	3	3

Kaynak: PND 2013-2017:105

Kalkınma Planı 2013-2017 ile özellikle düşük gelirli olmak üzere tüm vatandaşların barınma ihtiyaçlarının giderilmesi ve şehirlerin temel sağlık problemlerinin çözülmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, yeni kentler oluşturulması ile ilgili çalışmalara devam edilmesi amaçlanmıştır. 2013-2017 yılları arasında 35 konut projesi için 6,1 milyar Dolar harcama öngörülmüştür.

Tablo 16: Konut İnşası Hedefi, 2013-2017

Yıl	2013	2014	2015	2016	2017
Konut Sayısı	164.841	103.023	103.023	41.218	41.212

Kaynak: PND 2013-2017:125

Hükümet inşaat sektörüne büyük önem vermekte ve desteklemektedir. Angola'da 2011-2015 yılları arasında yapılması planlanan altyapı yatırımları (ESIB, 2013:6):

- Karayolu rehabilitasyon programı,
- Kuzey- Güney sahil otoyolu
- Nambia, Zambia ve Kongo demir yolu,
- Luanda havalanı,
- Luanda ve Cabinada liman,
- Cunene'de HES,
- Telekomünikasyon altyapısı

Dünya Bankası verilerine göre Angola'da inşaat izni almak için gerekli süre 2013 yılında 348 gündür. Bu süreyle Angola, dünyada 185 ülke arasında 124 üncü sırada yer almaktadır. Bu sürenin Sahraaltı Afrika Ülkeleri Ortalaması 196 gün, OECD ortalaması ise 143 gün olmaktadır. İnşaat izni almak için 2014 yılında 204 gün, 2015 yılında 203 gün süre gerekmektedir. Bu sürelerle Angola, dünyada 2014 yılında 189 ülke arasında 65 inci sırada, 2015 yılında ise 189 ülke arasında 67 inci sırada yer almaktadır.

Tablo 17: Yapı Ruhsatı Alma Süresi, (Gün) (2013-2015)

YIL	2013		2014		2015	
İŞLEM	Süre		Süre		Süre	
Mülkiyet	15		7		7	
İtfayeden İzin	5		5		5	
Sular İdaresinden İzin	1	*				
Çevresel Etki Etüdü	1	*	15	*	15	*
Çevresel Etki Etüdü Onayı	30	*	30		30	
Valilikten İnşaat Ruhsatı Onayı	180		90		90	
Valilikçe Yerinde İnceleme	1	*	1	*	1	
Valilikçe Binanın Son İncelenmesi	30		30		30	
Valikçe Oturma İzni Verilmesi	1	*	30		30	
Telefon Bağlama	15	*	15	*		
Su ve Kanalizasyon Bağlantısı	10	*	10	*	10	*
Garimenzul Kayıtı	90		21	*	21	*
TOPLAM	348		204		203	

(*) : Diğer işlemlerle eş zamanlı olarak yapılmaktadır.

Kaynak: World Bank, Doing Business 2013,2014,2015

Doğal kaynaklara bağımlı ekonominin “Hollanda Hastalığı (Dutch Disease)” etkisiyle ticari olmayan faaliyetlerin gelişmesine ve maliyetlerin artmasına neden olmuştur. Bir tahmine göre altyapı proje maliyetleri, diğer Sahraaltı ülke maliyetlerinin üç dört katına ulaşmaktadır (RIIA, 2005:11).

4.2.Enerji Sektörü

Angola elektrik altyapısı iç savaş (1975-2002) döneminde büyük zarar görmüştür. Angola hükümeti, Çin'in mali yardımıyla enerji sektöründe önemli iyileştirmeler yapmış ve iç savaşın sona eremesinden beri elektrik üretim kapasitesini ikiye katlamıştır. Ancak ülke nüfusunun yarıdan fazlası hâlâ elektriğe erişimden yoksun yaşamakta ve ihtiyaçlarını geleneksel yöntemlerle biyokütle, odun ve kömürle karşılamaktadırlar (EIA, 2014: 11).

Angola Enerji ve Su Bakanlığı 2008 yılı verilerine göre Angola elektrik üretim kapasitesi yaklaşık 1.289 MW'tır. Bu kapasitenin %61'i hidro elektrik santralleri vasıtasıyla temin edilmektedir (Jover ve diğerleri, 2012:75). Angola'nın 2012 yılı itibarıyla yıllık elektrik üretim kapasitesi 3,94 milyar kwh'dir. 214 ülke arasında 118. sıradadır (indexmundi). Oldukça düşük miktarda elektrik üretimi yapılmaktadır. Angola nüfusunun %30'unun düzenli olarak elektriğe erişimi mümkündür. Kırsal alanlarda ise bu rakam %20'lere düşmektedir.

Tablo 18: Angola Elektrik Üretimi (Milyar kWh)

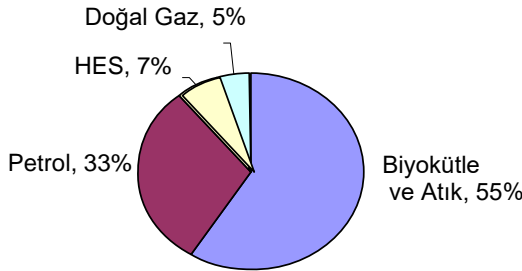
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1,89	1,48	1,19	1,45	1,45	1,71	2,24	2,19	3,51	3,51	3,72	3,72	3,94

Kaynak: indexmundi, <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=ao&v=79>

Angola elektrik sektörünün hemen hemen tümü elektriğin üretimi ve iletiminden sorumlu devlet şirketi Empresa Nacional de Electricidade (ENE) tarafından işletilmektedir. Bazı maden şirketleri kendi elektrik ihtiyaçlarını karşılamak için özel elektrik santralleri kurmuşlardır.

Bunlardan birisi, Rus şirketi Alrosa tarafından işletilen Elmas Madeni İşletmesi elektrik ihtiyacını karşılamak üzere, Alrosa (%60)- ENE (%40) ortaklığı ile Chicapa nehri üzerinde kurulmuş olan 20 mw'lık hidro elektrik santralidir. Diğer ikisi ise Yap İşlet Devret modeli ile Luanda ve Cabinda'da kurulmuş olan 30 mw ve 45 mw'lık santrallerdir (Jover ve diğerleri, 2012:75). Birincil enerji tüketiminin %59'unu biyokütle ve atık (odun, kömür, gübre ve bitki artıkları) oluşturmaktadır. Geri kalan enerji tüketiminin %33'ünü petrol, %7'sini HES ve %5'ini de doğalgaz meydana getirmektedir (EIA, 2014:2).

Grafik 3: Angola Enerji Tüketimi, 2011

Angola, Güney Afrika Enerji Birliği (SAPP) üyesidir. Botswana, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Lesotho, Malavi, Mozambik, Namibiya, Güney Afrika, Svaziland, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabe bu grubun üyeleridir. SAPP, vatandaşlara güvenilir ve uygun fiyatlı elektrik sağlamak için üyelerinin ortak elektrik piyasası oluşturmasını teşvik etmek amacıyla kurulmuştur.

Angola'da ulusal elektrik şebekesi bulunmamaktadır. Bunun yerine ülkenin farklı bölgelerine elektrik sağlayan üç adet bağımsız elektrik ağı vardır. Bunlar Kuzey, Orta ve Güney şebekeleridir. Kuzey şebekesi, Cuanza nehir havzasına bağlıdır. Ülkenin en büyüğü olan bu şebeke başkent Luanda, Bengo, Malange, Kwanza North ve Kwanza Sul illerine hizmet vermektedir. Orta şebeke, Catumbela havzasına bağlı olup Benguela ve Huambo şehirlerine hizmet vermektedir. Güney şebekesi, Cunene nehir havzasına bağlıdır. Huila ve Namiba'ya hizmet vermektedir. Hükümet üç bağımsız şebekenin ulusal elektrik şebekesinin bir parçası olmasını ve komşu SAPP üyelerinin şebekeleriyle irtibatlandırılmasını planlamaktadır.

Tablo 19: Elektrik Üretim Hedefi

Yıl	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Elektrik Üretim Kapasitesi (MW)	1.917	2.486	2.861	3.561	5.828	7.879
Elektrik Üretimi (GWh)	7.710	9.553	12.618	17.018	21.168	34.346
Enerji Dağıtımı (GWh)	6.554	8.120	10.725	14.465	17.993	29.194

Kaynak: PND 2013-2017:103

Angola, elektrik üretiminde doğal kaynakların avantajını kullanarak elektrik üretim kapasitesini artırmayı planlamaktadır. Mevcut HES'lerin rehabilite edilmesi ve yenilerinin yapılması, doğalgaz çevrim santrallerinin kurulması ve biokütleden elektrik üretilmesi düşünülmektedir. Ayrıca, özellikle kırsal kesimde, yenilenebilir enerji kaynakları güneş ve rüzgâr enerjisi projeleri geliştirilmektedir.

PND'ye göre, 2012 yılında 1.917 mw elektrik üretimi kapasitesinin, 2017 yılında 7.879 mw'a çıkarılacağı hedeflenmiştir (Tablo 19). 2013 yılında 3.354 km olan elektrik iletim şebekesinin, 2017'de 5.500 km'ye, dağıtım ağının ise 800 bin tüketiciden 2,4 milyon tüketiciye çıkarılması ve 2025 yılında elektrik üretim kapasitesinin 9.500 mw'a ulaşması hedeflenmiştir (MINEA, 2014:7). 2013-2017 yılları arasında elektrik enerjisi üretimi ve dağıtımı projelerinin finansmanı için 23,2 milyar dolar öngörülmüştür (ANIP 2014:94).

2011 yılında Angola hükümeti, 2016 yılına kadar elektrik sektörüne 16 milyar dolar harcayarak, iç savaş döneminde zarar gören elektrik iletim ve dağıtım şebekelerinin iyileştirilmesi ve kırsal bölgelere elektrik götürülmesini

hedeflemektedir. Bu plan elektrik ihtiyacının karşılanmasında ancak %10'luk bir artış sağlayabilecektir. Angola'nın büyük doğalgaz rezervleri dikkate alındığında doğalgaza yönelik elektrik üretimi önem kazanacaktır. Ülkede doğalgaz kaynaklı elektrik üretimi ve nükleer enerji programıyla ilgili tartışmalar devam etmektedir (EIA, 2014:12).

2011 yılı itibarıyla Angola'da elektriğin %70'i öncelikle Cuanza, Catumbela ve Cunene nehirleri üzerinde kurulu Hidro Elektrik Santrallerinden üretilmektedir. Ülkenin hidroelektrik üretim kapasitesinin mevcut kapasitesinin on katı potansiyele sahip bulunmaktadır (EIA, 2014:12).

Tablo 20: Angola Hidroelektrik Potansiyeli

No	Nehir / Havza	Alan (km ²)	Güç (MW)
1	Kwanza	147.738	8.199
2	Longa	23.320	1.190
3	Queve	23.000	3.020
4	N'gunza, Quicombo, Evale ve Balombo	17.270	1.086
5	Catumbela	16.640	1.930
6	Cunena	128.600	2.492
7	Cubango	148.860	350
	Toplam		18.267

Kaynak: How to Invest Angola, ANIP 2013:73

Angola'da enerji üretimiyle ilgili kısa ve orta vadede projeler (ANIP) :

1. Kısa Dönem Projeler

- Mevcut hidroelektrik santrallerinin (Cambambe ve Gove) üretim kapasitesinin artırılması ve rehabilitasyonu
- Küçük hidroelektrik santrallerinin (Chiumbe-Dala, in Moxico) kurulması
- Cabinda, Namibe, Dundo, Xagongo ve Ondjiva'da gaz türbinlerinin kurulması
- Dağıtım ağının rehabilitasyonu (Luena, Ndalatando, Malanje, Menongue ve Soyo)
- Capanda- Luanda hattının tamamlanması
- Kuzey, orta ve güney elektrik şebekelerinin birbiriyle irtibatlandırılması
- Uige vilayetinin Kuzey şebekesine bağlanması

- Şehirlerin elektrifikasyonu
- Kırsal alanlarda elektrifikasyonun geliştirilmesi (Güneş Köy Projesi)

2. Orta Dönem Projeler

- Cambambe (960 mw) ve Lauca (2.000 mw) barajlarındaki çalışmaların tamamlanması,
- Kwanza nehri üzerinde (Caculo-Cabaça) yeni hidroelektrik santrallerinin kurulması,
- Mevcut 1.000 mw'lık elektrik üretim kapasitenin 2025 yılına kadar su ve doğal gaz kaynaklarıyla 9.000 mw'a çıkarılması,
- Yenilenebilir enerjilerin artırılması,
- Büyük ölçekte hidroelektrik ve doğalgaz çevrim santrallerinin kurulması

3. Enerji Üretim Projeleri

- **Doğal Gaz** : Soyo LNG enerji Santrali (2015).

Yatırım Tutarı : 2,5 milyar \$

Kapasite : 750 mw

- **Rüzgar**

Tombwa Rüzgar Çiftliği (5.2 m/sn)

Hibrit Sistem (100 mw Rüzgar, 4,2 mw Güneş ve 2 mw Thermal)

- **Güneş**

Güneş Köy Projesi : Kırsal Kesimde Güneş Panelleri (1. Faz : 18 Köy, 2. Faz : 42 kömün)

- **Biyokütle**

Proje A : Benguela demiryolu boyunca orman kaynaklarının kullanımı

Proje B : Katı Atıkların Yakılması suretiyle enerji üretimi

Angola, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC, Southern African Development Community) üyesidir. Topluluk; Botswana, Demokratik Kongo

Cumhuriyeti, Lesotho, Malavi, Mozambik, Namibya, Güney Afrika, Svaziland, Tanzanya, Zambiya, Tanzanya, Seyşeller ve Zimbabve'den oluşmaktadır. Bölgesel işbirliği kapsamında üye ülkelerle birlikte çeşitli projeler gerçekleştirilmektedir. SADC Kısa Dönem Faaliyet Planında (STAP), 2013-2017 yılları arasında yapılması düşünülen altyapı projeleri belirlenmiştir. Angola ile ilgili olanlar Tablo 21'de verilmektedir.

Tablo 21: SADC Kısa Dönem 2013-2017 Altyapı Projeleri (Bin \$)

Projeler		İlgili Ülkeler	Maliyet	Bitiş Yılı
Enerji	Namibya-Angola İnterkonektör	Angola-Namibya	250.000	2016
	DRC-Angola İnterkonektör	Angola	95.000	2016
Ulaşım	Lobito Ana Yolu	Angola	390.000	2012-16
	Tshikapa-Angola Sınırı:117km	Angola-DRC	118.000	2012-16
	Kolwezi-Dilolo Yolu İyileştirme	Angola-DRC-Zambia	2.000	2012-17
	Kolwezi-Dilolo Demiryolu	Angola-DRC-Zambia	250.000	2012-16
	Kinhasa-Inkisi-Soso Yolu	Angola-DRC	120.000	2012-17

Kaynak: SADC Short-Term Action Plan 2013–2017, Annexure II:31, 35, 36

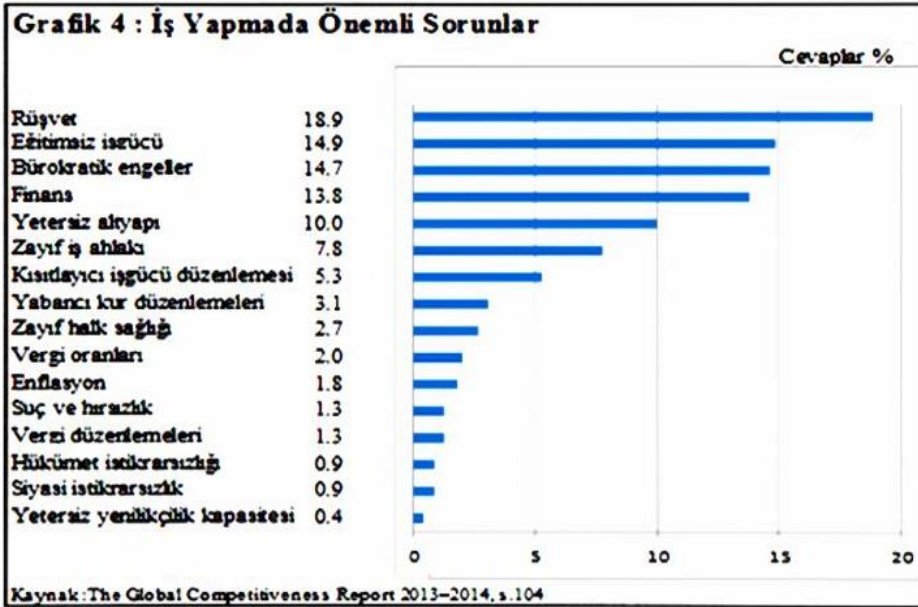
5. Angola'da Yatırım Yapmak

Yabancı şirketler ülke seçiminde teşvik tedbirlerinden çok, gelişmekte olan ülkelerdeki siyasal ve ekonomik istikrara önem vermektedirler. Yabancı firmalar bir ülkenin rejimini, siyasi durumunu ve yönetim anlayışını beğenmeseler de pazar büyüklüğü ve fazla kazanma beklentisi o ülkede yatırım yapmaları için yeterli sebeptir (Cömert, 1998:105).

Başkanlık sistemiyle yönetilen Angola ekonomisi, başkan ve güçlü bir ağa sahip maiyeti tarafından merkezi kontrol altında tutulmaktadır (RIIA, 2005:6). Politik ve ekonomik istikrara sahip, doğal kaynaklarıyla zengin Angola, gerek yatırım gerekse ticari bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. 27 yıllık iç savaştan sonra ülke yoksulluğun azaltılması ve altyapı eksikliğinin giderilmesi için büyük gayret sarfedilmektedir.

Angola, yabancı yatırımcılara ve ihracatçılara hem yüksek kazanç fırsatı vermekte hem de büyük riskler sunmaktadır (KPMG, 2012:13). Angola'da petrol ve madenciliğin yanısıra özellikle altyapı, enerji, konut ve tarım gibi alanlarda yatırım fırsatı olmasına rağmen, pazarın ve pazardaki aktörlerin tam olarak kurumsallaşamaması sebebiyle önemli sıkıntılar bulunmaktadır. Pazara girişteki yüksek maliyetler, karmaşık bürokratik işlemler, yetersiz haberleşme, yetersiz ulaşım altyapısı ve enerji, finans kaynaklarına erişimde zorluklar ve lisan sıkıntısı gibi olumsuzluklar yatırımcının önündeki önemli engellerdir.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF)'nin hazırlamış olduğu, ülkelerin rekabet düzeyini niceliksel olarak ölçen ve sıralayan, ulusal rekabetçilik konusunda mikroekonomik ve makroekonomik durumu analiz eden Küresel Rekabet Raporu (2013-2014) Küresel Rekabet Endeksi (GCI)'ne göre Angola, 148 ülke arasında 142. sırada yer almıştır. Yine aynı rapora göre yapılan anket sonucu Angola'da iş yapmada önemli sorunların (Grafik 4) en başında rüşvet yer almakta ve onu eğitimsiz işgücü, bürokratik engeller, finans temini ve yetersiz altyapının takip ettiği görülmektedir.

2009 yılında Devlet Başkanı Santos yolsuzluğa sıfır tolerans gösterileceğini ifade etmesine rağmen rüşvet, Angola ekonomisinin gelişmesinde önemli bir problem olmaya devam etmektedir. Uluslararası Yolsuzluk Endeksine (CPI) göre Angola, 175 ülke arasında 100 puan (çok

temiz) üzerinden 23 puanla 153. sırada yer almaktadır (CPI, 2013). Yolsuzluk; bürokratik, siyasi ve büyük yolsuzluk, kamu kaynaklarından zimmete para geçirme, devlet varlıklarının sistematik yağmalanması gibi değişik biçimlerde ortaya çıkmakta ve sisteme kök salmaktadır (Chêne, 2010:1). Yolsuzluk, maliyetleri ve iş yapma risklerini yükseltmektedir (KPMG, 2014:32).

Angola'da yatırımcıların önündeki en önemli engellerden biri ulaşım altyapısının zayıflığı ve kalitesizliğidir. 2002 yılında sona eren ve 27 yıl süren iç savaşta tüm altyapı büyük zarar görmüştür. Yağmurlu dönemde (Kasım-Nisan) yağın şiddetli yağmurlar, yolları ve köprüleri tahrip etmekte ve ulaşım da büyük sıkıntılar ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, iç savaş döneminde yerleştirilen mayınlar nedeniyle yol güvenliğinde de önemli problemler yaşanmaktadır (PWC, 2013:27,30).

Nüfusun 1/3'nin yaşadığı ve GSYH'nın %75'inin üretildiği (Sitiffung, 2014:18) Angola'nın başşehri Luanda, dünyanın en pahalı şehirlerinden biridir. İç savaş dolayısıyla hızlı ve büyük göç alan Luanda nüfusun büyük çoğunluğu altyapıdan (su, elektrik, kanalizasyon, ulaşım, telefon, internet, posta hizmetleri vs.) yoksun olarak yaşamaktadır. Zayıf altyapısına rağmen Angola, zengin petrol kaynaklarıyla altyapı finansmanında büyük avantajlara sahip birkaç Afrika ülkesinden biridir.

Hükümet, en az %70 Angola'lı istihdam etmeleri için firmaları teşvik etmektedir. Ancak, kalifiye eleman ihtiyacı bu zorunluluğun uygulanmasını güçleştirmektedir. Modern işletmeler ve yeniden yapılanma için ihtiyaç duyulan kalifiye işçiler hâlâ yabancılar vasıtasıyla yürütülmektedir (UNCTAD, 2013:8). İşsizliği azaltmak için hükümet, başta petrol şirketleri olmak üzere yabancı yatırımcılara yerel eleman istihdam etmeleri hususunda onları zorlamaktadır.

Angola hükümeti işletme kurulmasını, frençayzı, ortak girişimleri ya da yabancı yatırımcılar tarafından lisans anlaşmaları yapılmasını desteklemektedir. Ancak, Angola'da şirket kurmak zaman alıcı, zahmetli ve pahalı bir süreçtir. Dünya Bankası Doing Business 2013 Raporunda Angola uzun süreç gerektiren ülkelerden biri olarak belirlenmiştir.

Angola'da çalışmak isteyen ya da yatırım yapmak isteyen tüm yabancılar, hükümetten çalışma izni ya da işletme ruhsatı almak zorundadırlar. Bu işlemler uzun zaman alabilmektedir. Angola'da bir şirketin tescilli ortalama 68 günde gerçekleşirken, inşaat ruhsatı almak 348 gün sürmektedir (Ecobank, 2013:28).

Dünya Bankası "Doing Business 2015" Raporuna göre Angola, 189 ülke arasında; iş yapmada 181., işe başlamada 174., sözleşmenin icrasında

187. ve yatırımların korunması sıralamasında ise 94. sırada yer almaktadır. Tablo 22'den de görüleceği üzere yıllar itibariyle incelendiğinde Angola'da iş yapma kolaylığı sıralamasında önemli bir gelişme olmadığı, hatta bazı kalemlerde daha da kötüleştiği görülmektedir.

Tablo 22: Angola'da İş Yapma Kolaylığı

SIRALAMA	2011 (183 ülke)	2012 (185 ülke)	2013 (185 ülke)	2014 (185 ülke)	2015 (189 ülke)
İş Yapma Kolaylığı		174	172	180	181
İşe Başlama	164	167	171	172	174
İnşaat İzinlerinin Verilmesi	119	111	124	66	67
Gayrimenkul Tescili	174	132	131	164	164
Kredi Alma	116	127	129	178	180
Yatırımcıların Korunması	59	66	70	91	94
Vergi Ödemeleri	142	150	154	143	144
Uluslararası Ticaret	166	164	164	167	167
Sözleşmelerin Uygulanması	181	183	183	187	187

Kaynak: WB Doing Business 2011-2013, WB Doing Business 2015

Angola'da işe başlama süresi 174 gün sürmektedir (Tablo 22) . Bölge ülkeleri ortalaması 80 gün olduğu göz önüne alındığında bu sürenin oldukça uzun bir süre olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Hükümet, şirket kayıt işlemlerini kolaylaştırmak ve hızlandırmak için Adalet Bakanlığı bünyesinde değişik bakanlıkların temsilcilerinin bulunduğu bir merkez (Guichet Único) kurmuştur. Ancak, bu merkez, Adalet Bakanlığının diğer bakanlıklar üzerindeki etkisinin yetersiz olması dolayısıyla etkin olamamaktadır (KPMG, 2014:27).

Angola'da şirket kurmak 13 Şubat 2004 tarihinde yayımlanan 1/04 sayılı yasaya (Lei no:1/04) göre kurulmaktadır. Yabancı yatırımcılar, Angola'da temsilcilik, şube açabilmekte kolektif ve limited şirket kurabilmektedirler. Yabancı yatırımcılar elmas ve petrol sanayi dışında %100 yabancı sermayeli şirket kurabilmektedirler.

Angola'da yatırım yapmak ve şirket kuruluşu için, Müracaat Formu ve ekinde İş Planı Sunumu, Ortaklar Hakkında Bilgi, Şirket Ana Sözleşmesi

Taslağı ve Yıllık Finansal Raporlar gibi temel evraklarla birlikte Angola Yatırım Ajansına (ANIP, Agência Nacional para o Investimento Privado) müracaat edilmektedir. On milyon ABD dolarına kadar olan yatırımlar ANIP tarafından, on milyon ABD Doları üzeri yatırımlar ise Bakanlar Kurulunca onaylanmaktadır. Onaylanma sürecinden sonra Özel Yatırım Tescil Belgesi (CRIP, Certificado de Registo de Investimento Privado) verilmektedir. Bu sertifika, ANIP tarafından Merkez Bankası, Gümrük İdaresi ve ilgili Bakanlıklara gönderilmektedir.

Angola'da yabancılar için en büyük zorluklardan birisi de şirket kurmaktır. Şirket kurmak için en az bir milyon ABD doları tutarında yatırım yapma zorunluluğu getiren Özel Yatırım Tescil Belgesinin (CRIP) alınması gerekmektedir. Resmi olarak şirket kuruluşunun 85-115 gün içerisinde tamamlanacağı belirtilmesine rağmen, bu süre altı aydan aşağı olamamaktadır. Kurulmuş olan şirket, Resmi Gazetede ilan edildikten sonra İş Faaliyet Lisansı (Alvará) almak için Ticaret Bakanlığı'na müracaat edilmekte ve vergi konularıyla ilgili olarak da Maliye Bakanlığı'na kayıt yaptırılmaktadır. Yabancı yatırımcılar, Angola'da temsilcilik ve şube açabilmekte, kolektif ve limited şirket kurabilmektedirler. Yabancı yatırımcılar elmas ve petrol sanayi dışında %100 yabancı sermayeli şirket kurabilmektedirler.

5.1. Teşvik Tedbirleri

Yüksek petrol gelirleri ve sağlanan dış krediler, Angola ekonomisinin çeşitlendirilmesi ve özel yatırımları teşvik edilmesi için çok önemli iki kaynaktır. Hükümet, Gelişim Bölgelerinin kurulması gibi siyasi reformlar yoluyla ekonominin çeşitlendirmesini, üretimin artırılmasını ve dolayısıyla dışa bağımlılığı azaltılmasını hedeflemektedir. Reformlar, ülkedeki iş ortamının iyileştirilmesine ve yabancı yatırımcıların güveninin artırılmasına önemli katkıda bulunmaktadır.

Angola, yatırımların teşviki bakımından gelişmişlik durumuna göre A, B ve C olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır. Her bölge teşvik imkanlarından (kâr transferi, vergi muafiyeti) farklı şekilde (Tablo 23-24) faydalanmaktadır.

Mayıs 2011'de yasalaşan yeni Özel Yatırım Kanunu (Lei no: 20/11) yatırımcılar için mevcut avantajları ve teşvikleri değiştirmiştir. Teşviklerden yararlanabilmek için asgari yatırım miktarını yüz bin dolardan bir milyon dolara çıkarmıştır. Altyapı Yatırımları (Yol, Demiryolu, Otoyol, Liman ve Hava Alanı), Sanayi (İnşaat, İmalat, Tekstil, Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Konut), Ulaştırma, Tarım ve Hayvancılık, Enerji ve Su, Telekomünikasyon, Balıkçılık (Tekne, Ağ), Serbest Bölgeler ve Sanayi Merkezleri yatırımları teşvik tedbirlerinden öncelikle faydalanmaktadır.

Tablo 23: Kâr Transferi

Kaynak: ANIP

Bölgeler	Kâr Transferi	Açıklama
A Bölgesi Luanda, Benguela (merkez), Lobito, Huial ve Cabinda	- 1 milyon \$ - 10 milyon\$ arası yatırımlarda kâr transferi: üçüncü yılda -10 milyon \$ - 50 milyon\$ arası yatırımlarda kâr transferi: ikinci yılda, -50 milyon \$ üstü yatırımlarda kâr taransferi: birinci yılda	
B Bölgesi Benguela (kalan kısmı), Cabinda, Huila, C. Norte, Bengo, Uige, C.Sul, L. Norte ve L.Sull	-1 milyon \$ - 5 milyon\$ arası yatırımlarda kâr transferi: ikinci yılda, -5 milyon \$ üstü yatırımlarda kâr taransferi: birinci yılda	Aktarılacak kâr transferi oranları, proje bazında müzakere edilmekte ve Yatırım Sözleşmesine kayıt edilmektedir.
C Bölgesi Huambo, Bie, Moxico, Zaire C.Cubango, Namibe, Malange	-Kâr transferi anlaşmaya bağlı	

Kaynak : ANIP

Tablo 24: Vergi Teşvikleri

Yörelere	Sanayi Vergisi	Sermaye Kazanç Vergisi	Mülkiyet İntikal Vergisi	Uygulama Şartları
A Bölgesi	1-5 yıl arası	3 yıla kadarı	Yatırım arsası için	Yatırım Tutarı ≥ 50 milyon \$ İstihdam ≥ 500 kişi
B Bölgesi	1-8 yıl arası	6 yıla kadarı	Yatırım arsası için	Yatırım Tutarı ≥ 20 milyon \$ İstihdam ≥ 500 kişi
C Bölgesi*	1-10 yıl arası	9 yıla kadarı	Yatırım arsası için	Yatırım Tutarı ≥ 20 milyon \$ İstihdam ≥ 500 kişi

(*) C Bölgesinde alt yüklenicilerde vergi muafiyeti ve indiriminden faydalanabilirler. Vergi teşvikleri projenin uygulamaya başlamasından ve asgari %90 oranında istihdam şartının gerçekleşmesinden sonra uygulanır.

Kaynak : ANIP

Angola Yatırım Ajansı (ANIP), ülkenin önemli kuruluşlarının başında gelmekte ve yabancı yatırımların gerçekleştirilmesi, teşviki ve takibiyle ilgili ulusal politikanın koordinasyonundan sorumlu bulunmaktadır. Angola'da yatırım yapacak şirketler, teşvik imkanlarından faydalanmak için proje bazında Angola devletinin temsilcisi ANIP ve ilgili bakanlıklarla müzakere etmek ve ANIP ile Yatırım Sözleşmesi imzalamak zorundadırlar.

Petrol dışı yatırımlar ve az gelişmiş coğrafi bölgelere yapılan yatırımlar daha fazla teşvik imkânlarından faydalanmaktadır. 10 milyon doların altındaki yatırımlar ANIP tarafından, 10-50 milyon doların arasındaki yatırımlar Bakanlar Kurulu ve 50 milyon doların üzerindeki yatırımlar ise Başkanlık komitesince onaylanmaktadır. Hükümetin Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) girişindeki desteğine rağmen, çoğu sektörlerde özellikle hizmet sektöründe yabancıların mülkiyet edinmesinde kısıtlar bulunmaktadır. 2012 Dünya Bankası Sınır Ötesi Yatırımlar Raporuna göre; yabancı özel yatırımların payı petrol ve gaz sektöründe %49, sigorta sektöründe %50 ve ulaştırma sektöründe %80 ile sınırlıdır (Ecobank, 2013:28).

Ayrıca, Kanun; savunma, kamu düzeni, merkez bankası ve darphane faaliyetleriyle ilgili bankacılık faaliyetleri, devlet güvenliği konularında ve havaalanı işletmeciliği ve liman işletmeciliği yönetimi konularında özel yatırımları yasaklamaktadır. Petrol, elmas ve finansal sektörde yatırımlar sektöre özgü mevzuata tabi tutulmaktadır.

ANIP tarafından hazırlanan Özel Yatırım Hareketleri Raporu, 2013'e göre; özel yatırımları destekleyen 20/11 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, 2013 yılında, yerli ve yabancı şirketler, aralarında telekomünikasyon (2 milyar dolar), çimento (907 milyon dolar) ve tarım projelerinin (487 milyon dolar) bulunduğu toplam 7,4 milyar dolar tutarında 215 yatırım projesi için teşvik imkanlarından faydalanılmak maksadıyla Angola Yatırım ajansı ANIP'e müracaat etmiştir. 2012 yılında yapılan 1,7 milyar dolarlık yatırım müracaatına göre 2013 yılında %416'lık bir artış olduğu görülmektedir (Tablo 25).

Söz konusu rapora göre, müracaat edilen 215 yatırım projesinden 181 adedi onaylanmıştır. Onaylanan yatırım projelerinin büyük çoğunluğunu Angola kökenli yatırımlar alırken, bunu sırasıyla Hollanda, Çin ve Portekiz kökenli yatırımlar takip etmektedir.

Tablo 25: Yatırım Talepleri (2012- 2013)

Ekonomik Sektör	2012	2013	Değişim (%)
	Yatırım Tutarı (\$)	Yatırım Tutarı (\$)	
İnşaat ve Kamu Projeleri	59.328.320	166.358.734	180
İmalat Sanayi	754.993.570	1.389.995.339	84
Hizmet Sektörü ve Gayri Menkul	64.879.510	120.526.217	86
Tarım	10.000.000	487.979.372	4.780
Ticaret	31.558.540	154.168.598	389
Sağlık		5.000.000	
Telekomünikasyon Hizmetleri		2.033.095.873	
Hotel ve Restoran	287.339.790	397.293.645	38
Balıkçılık		11.758.022	
Eğitim	2.857.140	2.545.745	-11
Petrol ve Gaz / Finans ve Sigorta	500.588.870	2.582.500.000	416
Toplam	1.711.545.740	7.351.221.545	

Kaynak: Report on Movement of Private Investment in 2013:6, ANIP

Sonuç ve Öneriler

Bağımsızlığına kavuşmadan önce tarım ve imalata dayalı çeşitlendirilmiş bir yapıya sahip olan Angola ekonomisi; iç savaş döneminde yolların, köprülerin, fabrikaların, hastanelerin ve okulların büyük çoğunluğunun tahrip edilmesiyle ve büyük göçlerle yok edilmiş, iç savaş sonrası kazanılan istikrar ve hızlı bir kalkınma süreciyle, tarıma dayalı yapıdan petrol ve madencilığe dayalı bir ekonomiye dönüşmüştür.

Angola'da doğal kaynaklara bağımlı ekonomi (Hollanda Hastalığı, Dutch Disease) ticari olmayan faaliyetlerin gelişmesine ve maliyetlerin artmasına neden olmuştur. İhracatının yaklaşık %95'i petrol olan Angola, başta gıda maddeleri olmak üzere, ihtiyaçlarının büyük çoğunluğunu ithal etmekte, büyük miktarda ticaret fazlası vermektedir. Ancak, nüfusunun büyük çoğunluğu hâlâ yoksulluk içinde temel hizmetlerden faydalanmaksızın derme çatma barakalarda yaşamaktadır.

Portekiz, Brezilya, Çin, AB ülkeleri, ABD, G. Afrika, Hindistan, Kore ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu Ülkeleri (SADC) Angola'nın ticari, ekonomik

ve siyasi ilişkiler içerisinde olduğu en önemli ülkelerdir. Angola'da faaliyet gösteren hemen hemen tüm ülkelerin bu ülkede varlık gösterebilmek için krediyi araç olarak kullandıkları ve özellikle sermaye yoğun petrol ve elmas sektörüne yatırım yaptıkları görülmektedir.

Faaliyette bulunan ülkeler arasında, Portekiz, Brezilya ve Çin'in; kolonyal dönemde başlayan ilişkilere sahip olması, bağımsızlık sonrası karşılıklı ziyaretlerin aralıksız devam etmesi, Angola'nın ihracatının yaklaşık %97'sini karşılayan petrol ve elmas sektöründe faaliyet göstermeleri, Çin başta olmak üzere, proje karşılığı petrol geri ödemeli (Angola Modeli) kredi desteğinde bulunmaları, Angola ile ilişkilerinin en üst seviyede ve özellikle altyapı ve konut inşasında hakim konumda olmalarını sağladığı görülmüştür.

Çin'in ayrıca, Ticaret Siteleri kurulmasına öncülük etmesi ve desteklemesi Çin şirketlerinin Angola'da varlığını güçlendirmekte, üretim faaliyetlerinde bulunmasını sağlamakta ve ticaret hacmini artırmaktadır. Türkiye-Angola ilişkileri ise yeni olup, 1998 yılında başlatılan "Afrika Açılımı Politikası" ve 2003 yılında uygulamaya konulan "Afrika ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" çerçevesinde gelişmeye başlamıştır. İstenilen seviyede ekonomik ve ticari potansiyele ulaşamamıştır.

Niteliksiz işgücü, zayıf eğitim sistemi, yüksek orandaki işsizlik, zayıf altyapı (su, elektrik, yol, telefon, posta hizmetleri, hava alanı, liman), fahiş işletme maliyetleri, düşük üretim kapasitesi, gelir dağılımındaki dengesizlik, zayıf yasal düzenlemeleler, katı bürokrasi, yolsuzluk, bilgiye ulaşımında güçlükler ve merkezîyetçi yönetim Angola'da iş yapmada karşılaşılabilecek başlıca zorluklar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Angola ekonomisinin büyük ölçüde petrol gelirlerine dayanması dolayısıyla petrol fiyatlarında yaşanabilecek şoklar Angola ekonomisi için hayati risk taşıırken, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve ülke genelinde yaşanan yoksulluk toplumsal huzur açısından diğer bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasi istikrar, genç ve dinamik nüfus yapısı, başta petrol, doğalgaz ve elmas olmak üzere çok çeşitli maden yatakları, geniş tarım arazileri ve ormanlar, çok sayıda nehirleriyle hidroelektrik potansiyeli, Atlas Okyanusuna 1.650 km'lik sahiliyle zengin deniz mahsulleri stoğu, tarım, balıkçılık ve turizmde gelişme potansiyeli, bankacılıkta olumlu gelişme ve ekonomide liberalleşme eğiliminin yanısıra yüksek petrol ve elmas geliri Angola'nın cazip yönleri olarak öne çıkmaktadır.

Angola hükümeti, işsizliğin giderilmesi, yerli üretimin artırılarak petrole bağımlılığın azaltılması, küçük ve orta boy işletmelerin çoğaltılması, ekonominin çeşitlendirilmesi, altyapının yeniden inşası, konut ve enerji açığının giderilmesi

için politikalar geliştirmektedir. 2013-2017 Kalkınma Planına göre petrol dışı sektör büyümesinin yıllık % 9,5 oranında olacağı beklenmekte ve enerji, su, kanalizasyon, konut, ulaşım ve lojistik altyapılarının inşasına öncelik verilmektedir.

Kamu-Özel Sektör ortaklığı (PPP), Yap İşlet Modeli (BOT) ile altyapı yatırımlarının hızlandırılması hedeflenmektedir. Başta Luanda olmak üzere konut açığının giderilmesi için mega projeler geliştirilmekte, HES, doğal gaz çevrim, güneş ve rüzgar santrali kurulması ile biokütleden enerji üretimiyle, elektrik üretim kapasitesinin artırılması hedeflenmektedir.

Başkanlık sistemiyle yönetilen, politik ve ekonomik istikrara sahip olan ve zengin doğal kaynakları bulunan Angola, ülkemiz için gerek yatırım gerekse ticari bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye için özellikle altyapı (su, elektrik, kanalizasyon, ulaşım, lojistik vs), konut inşası ve ticaretle ilgili fırsatlar mevcuttur. Madencilik, petrol, telekomünikasyon, tarım ve hizmet (Otel, AVM, Super Market Zinciri, Eğitim vs.) sektöründe de önemli imkanlar bulunmaktadır.

Gelişmesi bambu ağacı gibi günbegün farkedilir olan Angola, ihracatçılar ve yatırımcılar için büyük riskler taşıırken aynı zamanda büyük kazanç fırsatı da vermektedir. Ülkemiz, Angola'nın özellikle altyapı, konut inşasında güçlü olan ülkelerin, Angola piyasasına girmek ve piyasada kalabilmek için göstermiş oldukları strateji ve uygulamalarına benzer faaliyetleri gerçekleştirmesi halinde Angola'nın inşasında ve ticaretinde büyük fırsatlar yakalayabileceği ve Angola ile olabilecek güçlü ilişkilerin Afrika'da bulunan diğer Portekizce konuşan ülkelerle olan ticari ve ekonomik ilişkilerimizi de güçlendirebileceği, Türk müteşebbisinin yalnız balık yemeyi değil aynı zamanda balık tutmayı da öğreterek Angola ekonomisinin gelişmesine sağlayabileceği faydanın yanısıra, Angola'da nitelikli işgücü yetişmesine de yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Netice itibarıyla;

Üst düzeyde karşılıklı ziyaretlerin ve dolayısıyla ekonomik ve ticari anlaşmaların gerçekleştirilmesi,

Pazarda güçlü ve kalıcı olabilmek için Türk ürünlerinin pazarlanabileceği ve kısmen üretilebileceği Ticaret Merkezleri ve Küçük Sanayi Merkezlerinin kurulması,

Eximbank kredi desteği ile yol, su, demiryolu, konut, enerji ve ulaştırma gibi altyapı yatırımlarından Türk müteahhitlerinin pay almasının sağlanması,

Angola ile uzun dönemli petrol alım anlaşması, hatta mümkünse petrol üretim anlaşması yapılması,

Karşılıklı konferanslar düzenlenmesi ve fuarlara katılımın sağlanarak ülke potansiyellerinin tanıtılması,

THY'nin Angola'ya doğrudan seferlere başlaması,

Ülkemizin büyük potansiyele sahip Angola ekonomisi ve ticaretinde söz sahibi olmasında önemli rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

ABRANTES M. L.,(2013), Angola Business Opportunities, Economy, Infrastructure and Industry, Africa Infrastructure Investment Conference (Sunum), July 18-19. s.7 12/11/2014 tarihinde ([http://slideplayer.us/slide/1706144/?](http://slideplayer.us/slide/1706144/)) http://www.corporate-africa.com/G20_Presentations.htm adreslerinden erişildi.

ABRANTES M. L.,(Mart 2014), "Public-Private Partnerships and Investment Incentives"sunum "Financing the Future: Infrastructure Development in Central Africa" Regional Conference in Yaoundé, Cameroon on March 10,

AEO (African Economic Outlook), (2012), Angola 2012. s.2 29/10/2014 tarihinde <http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/2013/PDF/Angola%20-%20African%20Economic%20Outlook.pdf> adresinden erişildi.

AIA (Associação Industrial de Angola) (2014), Anuário AIA , A Economia Um País, 2014/2015, 9. Edição, Luanda. s.73

Angola Trade USA, <http://www.angolatradeusa.org/angrep/about-angola/angolas-economy/>

ANIP, (2013) Report on Movement of Private Investment in 2013, Luanda. s.6 19/10/2014 tarihinde http://www.anip.co.ao/ficheiros/news/Relatorio_lelo.pdf adresinden erişildi.

ANIP 2013, How to Invest in Angola, Angolan National Private Investment Agency, Luanda:73

ANIP 2014, How to Invest in Angola, Angolan National Private Investment Agency, Luanda,

BMI View,(2014), Busines Monitor International, A Fitch Group Company, NewYork
29/10/2014 tarihinde <http://www.businessmonitor.com/angola#> adresinden erişildi.

BNA (Banco Nacional de Angola) (2014), Angola Merkez Bankası WEB sitesi.
http://www.bna.ao/Conteudos/Artigos/detalhe_artigo.aspx?idc=950&idsc=13862&idl=1

BPI (2014), Estados Económicos E Financeiros, Angola,June, Banco BPI SA, Lizbon. s.5

CAMPOS I.,Vines A., (2007), Angola and China A Pragmatic Partnership
“Prospects for Improving U.S.-China-Africa Cooperation,” December 5, 2007, CSIS Konferansında Sunum, Londra, Mart 2008. s.2,3,5,7,18

CARVALHO P., Felino L., Coelho N., (2014) Estudos Economicos E Financeiros, BPI, Lisbon, June. s.5.

CHÊNE, M. (2010), ‘Overview of Corruption and Anti-Corruption in Angola’ from U4 Anti-corruption Resource(www.u4.no), CMI, Transparency International, 25 February. s.1

CHINA-ANGOLA, (2013), 1983.1.12-2013.1.12,30 Anos do Estabelecimento das Relações Diplomáticas entre a China e Angola,WA, Editora Assuntos Mundo.

CORKIN L. (2011), Chinese Construction Companies in Angola: A Local Linkages Perspective, MMCP (Making the Most of Commodities Programme) Discussion Paper No. 2 March. s.16, 17,49,62

CÖMERT F. (1998), Yabancı Sermayenin Dünü Bugünü ve Geleceği, Hazine Dergisi, Sayı: 12, Ankara. s.105

CPI (Corruption Perceptions Index) (2013), Transparency International, Berlin 22/07/2014 tarihinde <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/#myAnchor1> adresinden erişildi.

DBA (Doing Business in Angola)(2012),Country Commercial Guide for U.S. Companies, Commercial Section of the U.S. Embassy, Luanda.

DMA (Developing Markets Associates), (2012), Investing in Angola 2012, 24th May. London. s.17,19

<http://www.developingmarkets.com/Investing-in-Angola-2012-Investment-Report>

ECOBANK, (2013), Country Investment Profile: Angola, ecobank.com, March. s.6,28

EIA (US Energy Information Administration) (2014), Angola Full Report, Revised: May 8. s.2,11,12
(<http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Angola/angola.pdf>)

EIU 2007, Country Profile 2007, Angola, The Economist Intelligence Unit, London

EIU April 2014, Country Report Angola, April 24th 2014, The Economist Intelligence Unit, London

EIU June 2014, Country Forecast Angola, Economist Intelligence Unit, June, London. s.1

EIU July 2014, Country Report Angola, July 15th 2014, The Economist Intelligence Unit, London. s.30,31

EIU November 2014, Country Report November 2014, Angola, December 11th 2014, The Economist Intelligence Unit, London. s.10,11

ENDIAMA EP, the National Prospecting, Mining, Trading and Polishing Company <http://www.endiama.co.ao/en/about-us/the-company/40>

ESIB (2013), Investment Opportunities in the Construction Sector, Espirito Santo Investment Bank

EXPANSÃO (2014),04/07/2014 tarihli haftalık dergi, Luanda. s.7

FAO (Food and Agriculture Organization) (2014), Angola Country Programming Framework, 2013-2017. s.5,12 10/07/2014 tarihinde <ftp://ftp.fao.org/TC/CPF/Countries/Angola/CPFAngola.pdf> adresinden erişildi.

FIP Brochura(2014), International Fair of Fisheries and Aquaculture of Angola, Luanda.s.4. 12/11/2014 tarihinde,

<https://www.dropbox.com/s/7wz004ymk2snyd/Brochura%20FIP%202014.pdf?dl=0> ve <http://newsletter.fil-angola.co.ao/v/1XeedTd> adreslerinden erişildi.

GCI (Global Competitiveness Index)2013-2014, The World Economic Forum, 2014. 22/07/2014 tarihinde <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness> adresinden erişildi.

GRIMM S., SCHICKERLING E., (2013), The China-African Development Fund (CADFund) as a sovereign wealth fund for Africa's development?, The Centre for Chinese Studies (CCS) at Stellenbosch University, Stellenbosch, Güney Afrika, Temmuz. s.1

HISARCIKLIOĞLU R. (2014), Ülkeler Ancak Sanayisiyle Zenginleşebilirler, ASOMEDYA, Eylül / Ekim2014, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Ankara. s.24

IMF (2005), Country Report No.05/125, Angola:Selected Issues and Statistical Appendix, Nisan.

IMF (2014), Country Report No. 14/275, Angola: Selected Issues Paper, Eylül. s.23

Indexmundi, <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=ao&v=79>

Jornal de Angola, 13 Março 2014, Luanda. <http://jornaldeangola.sapo.ao>

JOVER E.,PINTOS A. L., and Marchand A., (2012), Angola Private Sector Country Profile, ADB, Africa Development Bank, Eylül, İngiltere, ss.12,13,48,54,75.

15/07/2014 tarihinde

<http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Evaluation-Reports/Angola%20%20-%20Private%20Sector%20Country%20Profile.pdf> adresinden erişildi.

KABEMBA C., (2012), Chinese Involvement in Angola, OSISA (Open Society Initiative for Southern Africa) 04 October. s.2 29/10 2014 tarihinde <http://www.osisa.org/books/regional/chinese-involvement-angola> adresinden erişildi.

KIALA C. (2012), Angola and Chine, Building bridges across the new frontier, Presentation for 2nd World SME Summit, 6 Aralık. s.10 11kasım 2014 tarihinde

http://www.hktdc.com/resources/fair/1213/worldsmeexpo/s//4979/1355906458654_B1CarineKiala.pdf adresinden erişildi.

KPGM (2012), Angola-Country Profile. s.1,3,8,13
9/11/2014 tarihinde http://www.iberglobal.com/files/angola_kpmg.pdf
adresinden erişildi.

KPGM (2013) Quarter 1, Angolan Snapshot, Monitoring African Sovereign Risk,
Angola. s.5

KPGM (2014), Angola-Country Profile, KPGM Africa Region 2012/2013,
kpgmafrica.com. s.2,5,27 18/11/2014 tarihinde
http://www.kpmg.com/Africa/en/KPMG-in-Africa/Documents/2012-2013%20Country%20Profiles/Angola%20Country%20Profile_2012-2013_02.pdf adresinden erişildi.

MACAUHUB, (26 Mayıs2014) Macauhub News Agency, Macau, 23/10/2014
tarihinde <http://www.macauhub.com.mo/en/2014/05/26/angola-is-a-priority-for-china-in-africa/>
adresinden erişilmiştir.

MINEA, (2014), Investment Opportunities, April 2014, República de Angola
Ministério da Energia e Águas, Luanda. s.7,15,17

MURGUÍ M., (2014), Desk-study on the Impact Chinese Foreign Direct
Investment (FDI) has in Angola's Socio-Economic Development, Universitat
Autònoma de Barcelona. Departament d'Economia Aplicada, Barselona. s.9
24/10/2014 tarihinde
http://ddd.uab.cat/pub/tfg/2014/119109/TFG_mvargasmurgui.pdf
Adresinden erişildi.

MUZIMA J., MAZIVILA D., (2014), Angola 2014, African Economic Outlook.
s.2,11
15/07/2014 tarihinde
http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/2014/PDF/CN_Lo ng_EN/Angola_ENG.pdf adresinden erişildi.

NONYANE G., (2013), Angola economic briefing: high oil prices compensate for
tough business environment, allAfrica. s.1
10/07/2014 tarihinde
http://blogafrica.allafrica.com/view/entry/main/main/id/0GUvJ_JoZgUmpgS-.html
adresinden erişildi.

OBSERVOTÓRIO EMIGRAÇÃO (2013), José Eduardo dos Santos diz que trabalhadores portugueses são bem-vindos em Angola, June 6 . 12/11/2014 tarihinde <http://www.observatorioemigracao.secomunidades.pt/np4/3607.html> adresinden erişildi.

PINTO A.L., (2011), Angola Country Report, Africa's Emerging Market's Giant, Imara Investing in Africa, October. s.12

PND, (2012), Plano Nacional de Desenvolvimento 2013-2017, Dezembro. s.103
21/07/2014 tarihinde <http://www.gsdr.org/docs/open/DOC89.pdf> adresinden erişildi.

PWC, (2013) Africa gearing up-Angola, Güney Afrika. s.25,27,28,30
21/07/2014 tarihinde <http://www.pwc.com/africagearingup> adresinden erişildi.

REUTERS, (2014), Brazil offers Angola \$2 billion credit for energy, construction, Reuters.com, Luanda, Jun 16.
<http://www.reuters.com/article/2014/06/16/angola-brazil-idUSL5N0OX46O20140616>
Erişim Tarihi: 31/10/2014.

RIIA (Royal Institute of International Affairs) (2005), Angola: Drivers of change Position Paper 1: Economic Change and Reform, Londra, April. s.1,6,11
10/07/2014 tarihinde <http://www.gsdr.org/docs/open/DOC89.pdf> adresinden erişildi.

ROCHA A., (2011), Economic growth in Angola to 2017:The main challenges, Angola Brief, Volume 2, No.4, December 2011, CEIC-CMI, Luanda. s.1,2,4

SADC, (2012) Annexure II – SADC Short-Term Action Plan(STAP) 2013–2017.
<http://invest-tripartite.org/wp-content/uploads/2013/06/Annexure-II-STAP.pdf>
Erişim Tarihi: 18/11/2014.

SANDREY, R (2009), The Impact of China-Africa Trade Relations: The Case of Angola. African Economic Research Consortium. Trade Law Centre of Southern Africa. Nairobi, Kenya. s.10

SØREIDE, Tina, Rocha A., Santos R., Costa A., Pestana N, (2011), Ten Challenges in Public Construction, CEIC-CMI Public Sector Transparency Study, Angola Brief, November 2011 Volume 1 No.19, Kasım.

State Budget 2012, <http://www.bna.ao>

STIFTUNG B. (2014), BTI 2014-Angola Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. s.1,18,20,21,25,29
<http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2014/pdf/BTI%202014%20Angola.pdf>

THOMPSON R., (2011) Assessing the Chinese Influence in Ghana, Angola, and Zimbabwe: The Impact of Politics, Partners, and Petro, 21 May.
http://iis-db.stanford.edu/docs/785/CISAC_Thesis_Thompson.pdf
Erişim Tarihi: 17/09/20114.
Trading Economics, <http://www.tradingeconomics.com/angola/unemployment-rate>

Trade Map, ITC, <http://www.trademap.org/Bilateral.aspx>

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Açıklaması (23 Temmuz 2014),
http://www.mfa.gov.tr/no_-248_-23-temmuz-2014_-portekizce-konusan-ulkeler-toplulugu-zirvesi_nde-ulkemize-ortak-gozlemci-statusu-verilmesi-hk_.tr.mfa

UCAN (Universidade Catolica de Angola) (2012), Angola's Economic Report 2012, Luanda. s.117

UCAN (Universidade Catolica de Angola) (2014), Relatório Económico De Angola 2013,Haziran, Luanda. s.209

UNTACD, (2013), Who is Benefiting from Trade Liberalisation in Angola? A GENDER PERSPECTIVE, United Nations Conference on Trade and Development, United Nations, New York. s.8

U.S. Relations With Angola, Bureau of African Affairs, Fact Sheet,November 22, 2013
<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/6619.htm>

VERDU R. G., (2014), Inclusive Growth, IMF Angola Country Report No: 14/275, Washington D.C., Eylül. s.23

VISÃO, 25 April 2012, Portugal.s.1 16/07/2014 tarihinde
<http://visao.sapo.pt/angola-cerca-de-259000-chineses-vivem-atualmente-no-pais=f660830> adresinden erişildi.

WB (World Bank) (2012), Sınır Ötesi Yatırımlar Raporu (Investing Across Borders Report)

<http://iab.worldbank.org/data/exploreeconomies/angola#investing-across-sectors>

WB (World Bank) (2013) (2014) (2015), "Doing Business 2013-2014-2015" Reports

WB (World Bank) WDI, (2014), World Development Indicators: Distribution of income or consumption. <http://wdi.worldbank.org/table/2.9>

WB (World Bank) AO, (2014), World Bank, Angola Overview, Last Updated: Oct 10, 2014. <http://www.worldbank.org/en/country/angola/overview>
Erişim Tarihi: 22/10/2014.

WILLIAMS A., 2014, African Economic Outlook, International Cooperative, 30 Temmuz. s.13

<http://www.slideshare.net/andrewwilliamsjr/angola-african-economic-outlook-2014>

Erişim Tarihi: 25/09/2014.

Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Angola%E2%80%93Brazil_relations
Erişim Tarihi: 22/10/2014.

ZONGWE D., (2010), On the Road to Post Conflict Reconstruction by Contract: The Angola Model, December 23. s.11,24

ZEE EP (2014), Zona Económica Especial Luanda-Bengo E.P.

http://www.zee.co.ao/index.php?option=com_content&view=article&id=34&Itemid=180 Erişim Tarihi: 11/12/2014.